

DĚJINY KOSTELA SV. PROKOPA V ZÁBOŘÍ NAD LABEM NA ZÁKLADĚ PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

PETRA NAČERADSKÁ

Kostel sv. Prokopa v Záborku patří k těm památkám, které se pro svůj význam těší stále pozornosti badatelů. Když jej roku 1846 navštívil Jan Erazim Vocel, rodák z nedaleké Kutné Hory a jeden ze zakladatelů české archeologie, s úžasem rozpoznal stáří a jedinečnost budovy a svůj objev ihned publikoval v Časopisu Českého muzea.¹⁾

Od té doby vzniklo množství studií, a to vesměs na základě průzkumu vlastní stavby. Stavebnímu vývoji objektu se věnovali především J. E. Vocel, J. Braniš, F. J. Lehner, v novější době pak A. Merhautová-Livorová, K. Benešová a M. Radová-Štiková.

V rozporu s množstvím literatury, která ke kostelu v Záborku existuje, je fakt, že nikdy nebyly důsledně zpracovány příslušné archivní prameny. Výše jmenované autorky 20. století se o využití alespoň některých písemných pramenů pokusily, úplné archivní rešerše k dějinám kostela však byly zpracovány až v roce 2004 na půdě Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, v souvislosti s připravovanou opravou kostela a portálu.²⁾ Rešerše se soustředily především na archiv Farního úřadu Záborku a patronátní spisy a účty v archivu velkostatku Nové Dvory, kam Záborko patřilo od konce 16. století. K nejstarším dějinám obce a kostela byly provedeny excerpcy z edic středověkých pramenů.

ZÁBORKO DO HUSITSKÝCH VÁLEK

V 10. století patřila severovýchodní část Kutnohorská pod moc Slavníkovců, kteří sídlili na Libici, ale patřilo jim i hradiště v Malíně.³⁾ Po vyvraždění Slavníkovců vlastnila kra-

Obr. 1: Záborko nad Labem, kostel sv. Prokopa, indikační skica – výsek z roku 1839 (Národní archiv (NA) Praha).

jinu kolem Záborku nejspíše česká knížata. Od nejstarších dob se traduje pověst, že původně mariánský kostel v Záborku byl postaven roku 1080 za knížete Vratislava či přímo jím. V novější literatuře je za stavebníka kostela označován velmož Miroslav, který roku 1142 založil klášter v Sedlci u Kutné Hory;⁴⁾ Záborko při tom není jmenováno mezi zbožím, které tehdy v těsném okolí daroval cisterciákům. Soudobé listiny dokazují, že Miroslav patřil k předním osobnostem na dvoře Vladislava II. a měl blízko k zcestovalému olomouckému biskupovi Jindřichu Zdíkovi, který mu bezpochyby pomohl obsadit nově založený konvent cisterciáky.⁵⁾ Miroslav tedy mohl sám osobně poznat zahraniční vzory ke stavbě palácové patrové kaple, nebo mu je mohl zprostředkovat panovník či biskup.

V blízkosti Záborku se nacházel rozsáhlý les Bor (Záborko = ves za Borem), který v roce 1278 koupil od Přemysla Ota-

1) J. E. Vocel, Farní kostel v Záborku, Časopis Českého muzea 20. Praha 1846, s. 661–673.

2) P. Načeradská, Kostel sv. Prokopa v Záborku nad Labem – dějiny objektu. Kutná Hora 2004. Nepublikovaný rukopis uložený v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

3) J. Ledr, Děje panství a města Nových Dvůrů. Kutná Hora 1884, s. 2–3.

4) Podrobnou úvahu na toto téma předkládá A. Merhautová-Livorová, Význam zábořské kaple, Umění 20. Praha 1972, s. 397–398.

5) Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, listiny č. 155, 157, 158, s. 155–165. K založení sedleckého kláštera Miroslavem – viz K. Charvátová, Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. Praha 1998, s. 103–104.

kara II. sedlecký klášter.⁶⁾ V době kolem roku 1300 došlo ke kolonizaci lesa Boru, kde dal klášter založit dvě nebo tři vsi.⁷⁾ V téže době získal klášter osadu za lesem – Zábore. Dokazuje to nejstarší písemná zpráva o Zábore z roku 1338.⁸⁾ Podle ní sedlecký klášter vedl spor s Daliborem a Vršem z Kojic o „velké a rozsáhlé“ zboží – Kojice, Zábore a Vinařice, které klášter dědičně drží již 37 let (tj. od roku 1301) a má je zapsané v zemských deskách. Roku 1343 markrabě Karel rozhodl, že zboží zůstane klášteru; bratři z Kojic pouze vysoudili určité roční dary z milosti. Jak vyplývá z textu této druhé listiny, získal klášter jmenované statky od jejich otce, Držislava z Kojic.⁹⁾ Vladykové z Kojic bydleli na tvrzi v Kojicích, vsi vzdálené od Zábore cca 3 km. I když ves Kojice získal ve 14. století sedlecký klášter, rodina dále seděla na tvrzi a svobodném dvorci – roku 1361 se tu připomíná Dalibor z Kojic. O tvrzi se poprvé píše v roce 1436, kdy byly oba díly Kojic opět spojeny v jeden celek; roku 1475 byla tvrť již pustá.¹⁰⁾

O existenci panského sídla v Zábore, vedle kostela, se v literatuře spekuluje, žádná písemná zpráva v archivních pramenech však dosud nebyla nalezena. Podle pověsti tu měla česká knížata lovecký hradek.¹¹⁾ Podle jiné teorie tu měl dvorec Miroslav z Cimburka – zbudoval jej snad poté, co své původní sídlo v Sedlci daroval cisterciákům (1142). Nebo si naopak Zábore ponechal proto, že zde již měl své sídlo.

Vlastnil-li Zábore v první polovině 12. století Miroslav, nabízí se otázka, zda Držislav z Kojic, který držel Zábore do roku 1301, byl jeho potomkem či příbuzným. Hypotéza o jejich rodovém spojení již byla vyslovena.¹²⁾ V této souvislosti je třeba připomenout dvě věci. V zakládací listině sedleckého kláštera Miroslav stanovil, aby – pokud by jeho jediný syn odešel z tohoto světa bez potomstva či později jeho rod vymřel – všechny majetek rodu připadl klášteru. Podobně přislíbil všechny své statky Držislav, tehdy bezdětný syn Miroslavovy sestry, který byl podle titulatury v soudobých listinách hradským správcem – kastelánem (*comes*). Jméno Miroslavova synovce – Držislav – mluví ve prospěch hypotézy o příbuzenství Miroslavovy rodiny s Držislavem z Kojic. Je totiž známo, že ve středověku se ve šlechtických rodinách často opakovaně používalo oblíbené osobní jméno.

Od roku 1352 se v písemných pramenech pravidelně objevují zmínky o farním kostele v Zábore, v souvislosti s placením desátků či obsazováním obročí. Jako patron kostela vystupuje sedlecký klášter, resp. jeho opat; nového

kněze sem uvádí roku 1354, 1361 (1362), 1367, 1414, 1415, 1418 a formálně ještě i v říjnu 1434.¹³⁾ Kostel byl zasvěcen Panně Marii.

OD HUSITSKÝCH VÁLEK PO BÍLOU HORU

Během husitských válek sedlecký klášter fakticky ztratil vládu nad svými statky. Když se v listopadu 1436 císař Zikmund dohodl s knězem Bedřichem ze Strážnice, že mu zapíše 3000 kop grošů na panství Kolín, objevuje se ves Zábore v příslušenství tohoto panství.¹⁴⁾ V lednu 1437 vydal císař listinu s majestátem, kterou zapisuje Bedřichovi a jeho dědicům město Kolín a četné vsi, mimo jiné též vsi z majetku sedleckého kláštera, jako Zábore, Sv. Kateřinu, Sv. Jakub, Sv. Mikuláš, Nové Dvory atd.¹⁵⁾

Zábore poté sdílelo osudy nově vzniklého kolínského panství. Střídala se období, kdy Kolín držel sám panovník a kdy panství spravovali zástavní držitelé – knížata minsterberská, Mikuláš ml. Trčka z Lipy (1502–1505), Vojtěch a Jan z Pernštejna (1531–1536), Albrecht z Gutštejna (1536 až 1544).¹⁶⁾

V roce 1553 císař Ferdinand odstoupil od kolínského panství zástavou za 6000 kop grošů Karlovi ze Žerotína několik vesnic, které ležely poblíž Karlova zboží Žehušice. Jednalo se o vsi Sv. Kateřina, Sv. Mikuláš, Sv. Jakub, Církvice, Zábore, Morašice, Lišice, Kobylnice a mlýn Třebošický. Dle soudobého přehledu platů a robot, které ze vsí plynuly, bylo v Zábore 20 osedlých, 1 poddaný kostelní, hospoda a kostel, kterému patřily dva lány pole i s loukou a lesem, o ročním užítku 1 kopy grošů.

Za půjčených 10 000 kop grošů zastavil roku 1556 císař Ferdinand Karlovi celé panství Kolín. Po smrti Karla mělo zboží zůstat v zástavě ještě jeho nejstaršímu synovi Janu Jetřichovi. Na prosbu vdovy Veroniky z Lipy r. 1562 byla tato lhůta prodloužena o dalších 10 let.¹⁷⁾

Když roku 1591 císař Rudolf II. získal Kolín zpět do svého majetku, požádal Kašpar Melichar z Žerotína, druhorozený syn Karla, o oddělení některých vesnic. Roku 1593 odsouhlasil sněm, aby mu císař dědičně postoupil vesnice Sv. Jakub, Církvice, Sv. Mikuláš, Sv. Kateřinu, Zábore, Kobylnice, Lišice a Morašice. Vklad do zemských desk byl proveden roku 1611. Kašpar Melichar připojil získané vsi ke svému panství Nové Dvory, kde zůstalo Zábore až do novější doby.¹⁸⁾

Na stavební úpravy zábořského kostela v 16. století upozorňuje M. Radová-Štiková.¹⁹⁾ Z řady patronů, které se v tom-

6) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) II, ed. K. J. Erben – J. Emler – J. Spěváček – B. Mendl – M. Linhartová, listina č. 1123, s. 481.

7) K. Charvátová, 1998, o. c. v pozn. 5, s. 106–111, 133.

8) Ještě starší či snad současný je zlomek urbáře sedleckého kláštera, který jmenuje osedlé několika vsí včetně Zábore – J. Nuhlíček zlomek datuje do třicátých let 14. století. Viz J. Nuhlíček, Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. stol., Sborník archivních prací 7. Praha 1957, s. 226–270.

9) RBM IV, č. 529, s. 212–213, č. 1296, s. 522–523. Viz též J. Čelakovský, Klášter Sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými. Praha 1916, s. 24, 26–27.

10) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrže Království českého, I. Chrudimsko. Praha 1882, s. 74. Ottův slovník naučný, XIV, s. 519. Hrad, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Východní Čechy. Praha 1989, s. 198.

11) A. J. Zavadil (red.), Kutnohorský slovník i obrazem, Díl druhý, Místopis okresního hejtmanského, I. Kutná Hora 1912, s. 457.

12) A. Merhautová-Livorová, 1972, o. c. v pozn. 4, s. 397–398. Poté K. Benešová, Zábore a Olomouc: vandrující umělci, skicáře, vzorníky a úloha uvědomělých stavebníků, Pro arte. Praha 2002, s. 55.

13) J. Kurka, Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421). Praha 1914, s. 250. Liber primus confirmationum, s. 35, 41, 54, 176, 180. Liber septimus (confirmationum), s. 118, 157, 248. Liber decimus (confirmationum), s. 235.

14) *Archiv český čili staré písemné památky české a moravské* (dále AČ) VI, ed. F. Palacký – J. Kalousek – G. Friedrich, s. 437–438, č. 41.

15) AČ I, s. 528, č. 185.

16) K dějinám kolínského panství viz A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrže Království českého, XII. Časlavsko. Praha 1900, s. 117–123.

17) Národní archiv (dále NA) Praha, fond Desky zemské (dále DZ), sign. DZV 167, fol. L 6 pv – L 12 pv. Tamtéž, fond ČDKM IV, Kolín 1552–1627, sign. K, kart. 107.

18) J. Ledr, 1884, o. c. v pozn. 3, s. 26–27. NA Praha, fond DZ, sign. DZV 135, fol. G 11 pv – G 12 pv.

19) M. Radová-Štiková, Portál v Zábore nad Labem, Průzkumy památek 10, č. 1, Praha 2003, s. 47–52. Předkládá hypotézu, že portál sem byl přenesen z tehdy zrušeného kláštera v Opatovicích.

to období vystřídali, lze větší zájem o údržbu kostela předpokládat až u Žerotínů.

ZÁBOŘÍ PO BÍLÉ HOŘE

Kašpar Melichar, svobodný pán ze Žerotína se nezúčastnil stavovského povstání v letech 1618–1620. Po porážce odboje byl proto ponechán při svých statcích, tj. Nových Dvorech a Ovčárech, avšak bez kolatur a far, které byly vymíněny k ruce císaře – s rozkazem, aby z nich Žerotín odstranil protestantské kněze.²⁰⁾

Po Bílé hoře a odchodu kněží zanikla fara v Záboří a je pravděpodobné, že během třicetileté války církevní budovy chátraly. Podle pozdějších zpráv byl kostel v Záboří asi kolem roku 1639 vypálen Švédy.²¹⁾ Novější studie o kostele se shodují v tom, že k opravě vyhořelého kostela došlo ještě během 17. století – přestavba se týkala především věže a předsině – nynější lodi.²²⁾

Roku 1655 byl jako duchovní správce pro panství Nové Dvory dosazen arcibiskupem polský karmelitán Bazil Wierzbicki (zemřel roku 1688).²³⁾ Ačkoli centrum panství – městečko Nové Dvory – dříve patřilo pod faráře svatojakubského, zdejší fara byla pobořená a prázdná. Jako nové sídlo fary byla vybrána Církvice.²⁴⁾ Od té doby byl tedy kostel v Záboří filiálním k Církvici.

Podle zápisu v nejstarší zábořské pamětní knize (z roku 1722) bylo roku 1658 posvěceno portatile v hlavním oltáři sv. Prokopa pražským sufragánem Josefem z Korti, biskupem Sebatským.²⁵⁾ Anežka Merhautová roku 1972 vyslovila hypotézu, že letopočet je třeba pokládat za omyl písaře – ke změně zasvěcení kostela po jeho přestavbě, na kostel sv. Prokopa, došlo pravděpodobně až roku 1685, neboť ještě roku 1677 je kostel uváděn jako mariánský.²⁶⁾ K tomu je třeba říci, že Josef z Korti byl pražským světicím biskupem v letech 1656 až 1664, a o dataci svěcení k roku 1658 tedy nelze pochybovat.²⁷⁾ Navíc je zřejmé, že první novodobý katolický farář měl zájem co nejdříve upravit poměry ve svých kostelech a nepoužívat přenosnou svátost oltářní; např. v sousední Svaté Kateřině byl hlavní oltář posvěcen roku 1665.²⁸⁾ K úvaze předkládáme možnost, že omyl nevznikl v dataci svěcení, ale ve jménu patrona hlavního oltáře – zatímco v době zápisu do pamětní knihy jím byl sv. Prokop opat, v roce 1658 to ještě byla Panna Marie.

20) T. V. Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, II. Praha 1883, s. 946.

21) Viz níže, zpráva Aloise Kroutila z r. 1895; též A. J. Zavadil, 1912, o. c. v pozn. 11, s. 458. Švédové vtrhli r. 1639 i do Kutné Hory, znovu město obsadili v r. 1643, v okolí se nacházeli ještě r. 1648. Pohybovala se tu ovšem i jiná vojska. Viz *Kutná Hora*. Praha 2000, s. 150–151.

22) Viz A. Merhautová-Livorová, *Stavební historie Zábořského kostela*, Památková péče 3, Praha 1972, s. 169–178.

23) J. Ledr, 1884, o. c. v pozn. 3, s. 110. A. J. Zavadil, 1912, o. c. v pozn. 11, s. 124, 401.

24) NA Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I, Zprávy farářů o stavu far, 1677, Čáslavsko – vikariát Kutná Hora, inv. č. 1336, sign. B 12 / 10, fol. 119–130.

25) Státní okresní archiv (dále SOKA) K. Hora, fond Farní úřad (dále FÚ) Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 16. Stejná datace je i v jiných pramenech, např. v inventáři z r. 1867.

26) A. Merhautová-Livorová, 1972, o. c. v pozn. 4, s. 395–396; A. Merhautová-Livorová, 1972, o. c. v pozn. 22, s. 171.

27) Údaje k Josefu z Korti – viz F. Krásl, Arnošt hrabě Harrach. Praha 1886, s. 451.

28) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 17.

POPISY KOSTELA V DOBĚ BAROKA

Po konsolidaci církevní správy v druhé polovině 17. století roste počet zpráv o kostele v Záboří. Jedná se především o zprávy farářů podávané pražskému arcibiskupství. Nejstarší z nich pochází z roku 1677. Farář Bazil Wierzbicki zde mezi kostely filiálními k Církvici (z nichž některé jsou dosud pobořené) jmenuje kostel „náležitě postavený (*nota bene*) od oněch vesničanů v lesech ve vsi Záboří“.²⁹⁾ Duchovní správou k němu patřily vsi Záboří, Vinařice, Kobylnice, Habrkovice a Lišice; v samotném Záboří bylo asi 70 farníků. Ke zprávě je přiložen inventář, sepsaný 10. února 1677: „*Inventář ... kostela Zábořského pod titulem Narození Matky Boží* [!]:

V témž chrámu Páně vynachází se [ve zprávě popsán] jako veliký, tj. hlavní oltář, nahladko udělaný, v něm obraz starodávnej, Matky Boží s dětátkem, na dřevěné tabuli pěkně namalovaný, okolo Matky Boží čtyry panenky svaté.

... V témž kostele jest druhý, malý oltář pod jménem sv. Prokopa, který se nyní teprve staví.

... Zámky západitý tři.

Při témž kostele jest zvonice dřevěná, na nížto dva zvony, jeden velký zvon a druhý menší, jsou oba v čas někdejší vojenský, původem nejvyššího kapauna [?] zapálením, skrze oheň rozpuknutý.

Při krchově téhož kostela staví se dům, na témž místě, kde někdy predikant luteránský kovářského řemesla faru svou míval. A nyní k službě a pro opatrování téhož záduší kostela týž dům, mající v sobě dvě světnice a jinší případnosti. Pro nájemníka, kterýžto vždycky dobrý, poctivý člověk a dobrého svědomí býti má. Pro lepší a věrné opatrování téhož domu Božího a věci k němu náležejících způsobný.“³⁰⁾

Roku 1679 koupil Nové Dvory Bernard František Ignác Věžník svobodný pán z Věžník, majitel sousedního panství Zbyslav; ten v Nových Dvorech znovu postavil zámek, založil kostel sv. Martina a sv. Anny a zasloužil se o rozvoj panství.³¹⁾

Z června 1700 pochází další zpráva faráře o stavu kostelů jemu svěřených. Kostel v Záboří je zde uveden pod titulem sv. Petra v okovech (!) a podle přiloženého inventáře měl stále jen 1 portatile. Zvony zde byly dva, velké. Podle prohlášení faráře měly všechny jeho kostely, mimo novodvorských, „*hřbitovy obehnané zdí*“. O všechny kostelní budovy prý pečuje a, pokud je potřeba, důkladně opravuje.³²⁾ Odkdy byl kostel zasvěcen sv. Petrovi, se nepodařilo zjistit. Pod tímto jménem se uvádí i v tereziánském katastru roku 1713;³³⁾ v inventáři z roku 1722 (viz níže) je již oltář sv. Petra v okovech naopak uveden jako vedlejší.

V roce 1722 obnovila hraběnka Barbara Věžníková v Záboří samostatnou faru; fundace byla potvrzena pražským arcibiskupem v prosinci 1723. Prvním farářem se stal Daniel Lucas Lynhart (zemřel roku 1733).

9. listopadu 1722 sepsal farář Lynhart inventář koste-

29) Překlad z latiny: „*exstructam NB. a paganis ex more illorum, in silvis in pago Zaborzi*“.

30) NA Praha, fond APA I, Zprávy farářů o stavu far, 1677, Čáslavsko – vikariát Kutná Hora, inv. č. 1336, sign. B 12 / 10, fol. 119–130.

31) A. Sedláček, Hradý, zámky a tvrže Království českého, XII. Čáslavsko, Praha 1900, s. 74.

32) NA Praha, fond APA I, Zprávy farářů o stavu far, 1700, Čáslavsko – vikariát Čáslav, inv. č. 1368, sign. B 14 / 9, fol. 44 pr – 57 pv.

33) NA Praha, fond APA I, Duchovní příznávací tabely z r. 1713, Čáslavsko – vikariát Kolín, inv. č. 1405, sign. B 15 / 16.

la, ve kterém je kostel a jeho interiér popsán následujícím způsobem:

„Předně: V témž chrámě Páně starobylým vynachází se oltář od řezby udělaný a s metalem pozlacený, v němž obraz na plátně svatého Prokopa veliké postavy vymalovaný, pod ním pak tabernakulum.

2do: Na pravé straně jest oltář starodávný, v němž jest obraz svatého Škapulíře na plátně namalovaný.

3tio: Na levé straně jest oltář malý od řezby, metalem pozlacený, obsahující v sobě obraz svatého Petra v okovách na plátně malovaný.

Při tom oltáři stojí křtitelnice metalová, stará, s příkryvadlem a zámečkem. Nedaleko ní postavena jest kazatelnice prkenná, velmi stará.

Na sloupě kamenném, blíž velkého oltáře jest statue dřevěná svatého Jana Nepomuckého, při ní jsou dva svícny železný, omalovaný.

... po pravé straně jest kaple s prkny bedněná obsahující v sobě tyto věci:

Almara s šuplaty... Almarka ve zdi [s] železnýma dvířkami, zámečkem, pro kalich a monstrati...

Při témž kostele zvonice dřevěná, na ní dva zvony, jeden velký, druhý menší, jsou oba v čas někdejší vojny... skrze oheň raněny.

Item jest kostnice dílem od kamena a dříví stojící mezi zděma krchovníma.

Při krchově téhož kostela jest dům farní, velice sešlý, dvě sedničky v sobě obsahující, jedna pak vnově dílem ozdobena na tom místě, na kterém před lety luteránský praedicant kovářnu míval, jest při tom domu farním zahrada velmi spustlá. Item při témž krchově jest zádušní chaloupka, v kterýž kostelník a kantor zůstává.“³⁴⁾

Od roku 1746 se dochovala souvislá řada zpráv vikářů o vizitacích far. V letech 1746–1748 je zde kostel sv. Prokopa (!) popsán jako vlhký, ale dosti přiměřený. „Sakristie ovšem nově postavená, dosud nezařízená vším potřebným. Uzavřený hřbitov s kostnicí a místem určeným pro nekřtěné u věže. Stavení farní, dosti skromné, zčásti z kamene, zčásti ze dřeva... jeho poloha je velmi vlhká kvůli častému stoupání vody až po práh fary. Byt dobré rodiny oddělen.“³⁵⁾

Roku 1749 bylo posvěceno portatle ve vedlejších oltáři Panny Marie.³⁶⁾

Ještě roku 1751 se ve zprávě o vizitaci v Záboří mluví o „nové sakristii, ale ne plně zařízené“, kostel je popsán jako „tmavý a vlhký“, stejně roku 1752 je u kostela „nová sakristie pro lepší udělaná“. Ale již roku 1753 a znovu v roce 1754 je sakristie popsána jako „ubohá“, „Hřbitov obehnaný zdí, s takovou kostnicí pod střechou“.

Ve zprávě o vizitaci roku 1755 je kostel v Záboří popsán jako „opravený (!), přiměřený, vybavený potřebnými věcmi, velmi starý. ... Oltáře tři, hlavní obnovený a dva vedlejší, nové, Bl. Panny Marie a sv. Petra v okovech.“ Křtitelnice cínová na kamenném podstavci, s cínovým víkem, na stěně zavěšen obraz sv. Jana Křtitele. „Nová sakristie, nedávno postavená... Hřbitov potřebuje poněkud a věž³⁷⁾ nutně opravu.“

34) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 5; Inventář farního kostela a fary 1722, inv. č. 42, kn. 38, pag. 1–4.

35) NA Praha, fond APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far r. 1746, 1747, 1748, inv. č. 1245–1247, sign. B 5/5–7. Překlad z latiny.

36) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 16.

Již roku 1756 „opravená zeď hřbitova i věž u farního kostela budí dojem, jakoby byly celé nové.“³⁸⁾

V ojediněle dochovaném účtu z téhož roku jsou vykazány následující výdaje:

„Od nové zvonice správy krchova: zedníkům... tesařům... nádeníkům... za prkna a od kladí... za 3000 šindeláků... Kováři od překování z hlavy u zvonu etc., ostatní dílo kovářské, flašnicy za Bau“ celkem za 115 zlatých 27 krejcarů. Dále „za malý zvonec, za provazy k zvonům“.³⁹⁾

Letopočet 1756 se dochoval i na trámu ve zvonici. Z téhož roku pocházel zvon Poledník, slitý na náklady majitele panství Karla Bathyaného, a umíráček.⁴⁰⁾

Podle zápisu v pamětní knize z prosince 1757 nechali patroni, Tereza a Karel Bathyany, na vlastní náklady opravit střechy.⁴¹⁾

V roce 1759 byl kostel popsán v inventáři takto: „Chrám Páně starožitnej pod titulem Sv. Prokopa, o kterém se povídá, že ještě od času pohanských stojí a na věži kostela někdy modlám obětováno bývalo, jakož přes celou věž kozlíky ještě nedávno se vynacházeli, a lidé, který jich zastihli a je viděli, za mně svědectví o tom vydávaly, kteréžto od farářů Církvicích, držitelích obojí fary, toho času na potřebné věci k zvonům rozdělané byli.

V tom chrámu Páně Sv. Prokopa jsou 3 oltáře: Velkej Sv. Prokopa, druhej novej Panny Mariae Anuntiatae, vyzdvížený od Uroz. Pana Františka z Steinsdorffu, inspektora Nových Dvorů, asi před 4 lety. Třetí Sv. Petra též novej, vyzdvížený od faráře toho času.

Sacristie též nedávno přestavěna jest, v ní se vynacházejí jedna almara vysoká pro alby a ornáty, druhá s šuplem almara...

Positiv neb varhany o 4 mutacích [v] 1746 roce nové...

Na krchově kostnice kamenná... Též kaplička ve zdi krchovní v nově vyzdvížená...

Zvonice dřevěná, nová, roku 1756 vystavená... Zvony na takové jsou jeden velký, druhý menší... Též malý zvony, jeden od Excell. P. Patrona Bathyaného (titul) roku 1756 darované, druhej od faráře...“⁴²⁾

Při vizitaci roku 1760 bylo zjištěno, že kostel „bude brzy znovu potřebovat novou střechu nad presbytář“. Jinak je zde „dobrý chór s varhanami. Hřbitov prostorný, opatřený dobrou zdí a uzavřený. Kostnice skrovná, dost přeplněná, dobře však zavřená“.

Ještě podrobnější popis kostela, zaslaný pražskému arcibiskupství ve zprávě o vizitaci fary, pochází z roku 1762:

„Mateřský kostel je ve vsi Záboří pod titulem sv. Prokopa, velmi starý, malý, dosti úpravný, potřebnými věcmi ... dobře opatřený, bude brzy potřebovat novou střechu nad presbytářem. V tomto kostele jsou 3 oltáře ..., na jednotlivých ol-

37) „turris“.

38) NA Praha, fond APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far r. 1751, inv. č. 1250, sign. B 6/2. Dito 1752, inv. č. 1251, sign. B 6/3. Dito 1753, inv. č. 1252, sign. B 6/4. Dito 1754, inv. č. 1253, sign. B 6/5. Dito 1755, inv. č. 1254, sign. B 6/6. Dito 1756, inv. č. 1255, sign. 6/7. Překlad z latiny.

39) SOKA K. Hora, fond Římskokatolický vikariát K. Hora, Kostelní účty, Farní kostel v Záboří n. L. 1756, 1830, 1856, inv. č. 411, kart. 56.

40) P. Načeradská, Nápisys okresu Kutná Hora. Praha 2002, kat. č. 404, 405, 406.

41) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 8.

42) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Inventář farního kostela a fary 1722, inv. č. 42, kn. 38, pag. 37–39.

tářích vyobrazení krucifixu, svícny, ... Hlavní oltář je privilegiovaný, je v něm skromný svatostánek na uchovávání Nejvyšší svátosti, který [je] zavřen dobrou závorou, ke které má klíč, oddělený od ostatních, jen duchovní správce a kaplan. ... V tomto kostele stojí na evangelijní straně křtitelnice, krytá ozdobnou sítí, v ní se uchovává dostatečná a čistá voda, nad tím je vidět vyobrazení sv. Jana Křtitele ... Chór je opatřen posítkou a ostatními hudebními nástroji ... Řečený kostel [má] úplná a dosti slušná okna, pohodlný stolec, sedadla pro lid rozdělená podle pohlaví, dobrou střechu, náležitou dlažbu. Hřbitov, obehnaný zdí, uzavřený branou, je chráněný pletivem z prutů. Na tomto hřbitově je kostrnice, také zavřená dobrou závorou, kde jsou kosti dobře uspořádané. Na tomto hřbitově je v zadní části oddělené místo, obehnané zdí, pro nekřtěné“.

Prakticky stejného znění jsou vizitační zprávy v následujících letech – až roku 1767 je budoucí čas ve větě o potřebě nové střechy nad presbytářem přepsán na minulý a připsáno sem: „právě teď dobrá“. Ve zprávě z vizitace roku 1768 se již o potřebě nové střechy nad presbytářem nemluví.⁴³⁾

Roku 1778 dal farář Jan Semelka za 85 zlatých 33 krejcarů opravit, totiž pokrýt věž kostela.⁴⁴⁾ Podle zprávy z téhož roku „zříčená kostrnice potřebuje co nejdříve opravit“.⁴⁵⁾

Od nejstarších dob patřil kostel v Záboří pod arcibiskupství pražské, v roce 1783 však byl připojen k diecézi Hradec Králové.⁴⁶⁾ V Josefském katastru, roku 1785, je pod číslem 12 zapsán „kostel s krchovem založený Sv. Prokopa na místě zádušním, z kterého krchova vějnos [sena] zpředu Numero 2 vysazen jest“. Pod číslem 2 je uvedena „fara Zábořská na místě zádušním pod N. Con. [čp.] 1 i s kostelem, při kterémžto se krchov od špatného druhu vynachází“. Výnos sena zde byl počítán z pozemků o rozměrech (délka krát šířka): 16,1 m × 5,1 m, 18,3 m × 3,8 m, 3,5 m × 19 m. V blízkosti fary a kostela se nacházely zahrady (č. 3–7), „škola na místě farním“ čp. 2 a při ní zahrada (č. 8–9), „chalupa kostelníka Matěje Štovička též pod N. Cons. 2 na místě zádušním“ se zahrádkou (č. 10–11), chalupa Matěje Slepíčky čp. 31 se zahrádkou (č. 13–14) a vedle této zahrádky obecní zahrádka (č. 15).⁴⁷⁾

OPRAVY KOSTELA OD KONCE 18. STOLETÍ

Od roku 1788 máme k dispozici kostelní účty, na jejichž základě lze získat přehled o větších i menších opravách kostela. Z úplných archivních rešersů vybíráme pro účely tohoto článku pouze úpravy významnější.

Nejčastěji se objevují výdaje na opravu a údržbu střechy. Roku 1792 se platilo za 8.000 kusů šindeláků „k potřebě nové střeše kostela“, za 85 kop střešních šindelů, za práci řemeslníků na nové krytině střechy kostela a za opravu střechy nad kostrnicí. Roku 1801 se platilo Františku Sere-

linovi „za zřízení a upevnění kříže železnými skobami na věži zábořského kostela, který byl větrem ulomen z křížovnice“. Roku 1808 se platilo za „pokrytí jedné části střechy kostela proti faře a podepření střechy sloupy a podvlečení, pak vyměnění krokve a trámů“, k tomu se koupilo mimo jiné 15 kusů hřebů, 2000 kusů šindelů, 2500 kusů šindeláků, 1 kopa prkeňáků.⁴⁸⁾

K větší opravě došlo v roce 1815, kdy bylo na opravu kostela vynaloženo celkem 282 zl. 35 kr., a to především „za celkovou opravu věže kostela v Záboří, která zahrnuje udělení nových říms, pobití a pokrytí věže šindelem...“.

V říjnu 1825 bylo povoleno zřízení nové střechy kostela a jakési další opravy. Práce byly pronajaty staviteli Slepíčkovi a provedeny v roce 1826. Náklady na řemeslníky a materiál dosáhly 1584 zlatých konv. měny (za znovu-použití starého materiálu bylo strženo necelých 20 zl.), zaúčtovány byly v roce 1827.⁴⁹⁾

POPIS KOSTELA V LETECH 1825–1846

Když patronátní úřad podával v roce 1825 do Prahy zprávu pro chystanou topografii Čech, uvedl o kostele v Záboří toto: „Zábořský kostel sv. Prokopa je prastará budova a musela být původně pohanskou modlitebnou, což, jak se zdá, dokazuje obětiště stále existující na věži a dosud patrné zazděné široké schody, kterými byly oběti vedeny nahoru, a pak portál, ozdobený podivnými figurami ve štku. Jak presbytář, tak také věž je postavena čistě z pevných kvádřů. V roce 1307 až 1362 byl tento kostel opatřen katolickým duchovním správcem, po čase však byl připojen k církevní faře a teprve v roce 1722, Barborou ovdovělou hraběnkou Věžníkovou, odtud opět oddělen a povýšen na samostatnou faru a patřičně nadán“.⁵⁰⁾

V inventáři z roku 1827 je kostel popsán následujícím způsobem:

„Kostel v Záboří pod titulem sv. Prokopa je starý, a postavený podle pamětní knihy... v r. 1080 za knížete Vratislava II., však jen nynější presbytář původně jako kaple. Loď byla přistavěna v novější době. Tento kostel... je z kamene, krytý šindeli, s nasazenou, rovněž šindeli krytou věží bez zvonů. V roce 1826 byl opraven a opatřen novou střechou, proto v dobrém stavu. Má 7 oken, jedny vchodové dveře pobité železným plechem, na straně hlavního oltáře sakristii s 2 okny a vchodovými dveřmi ze hřbitova“. Kostel byl oceněn na 3400 zlatých. „Kolem kostela se nalézá hřbitov, uzavřený zdí, opatřený vchodovou [r. 1835: dřevěnou] brankou. Stojí na něm otevřená kaple, krytá šindeli. Varhany: Velmi starý malý posítk s 4 mutacemi... Kostelní věž: Tato stojí odděleně od kostela na hřbitově, má kamennou podezdívku, zvonová stolice je šalována prkny a střecha kryta šindeli.“ Na zvonici byly 4 zvony.⁵¹⁾

Roku 1833 se opravovala spadlá zeď hřbitova a okna

43) NA Praha, fond APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far r. 1760, inv. č. 1259, sign. B 6/11. Dto 1762, inv. č. 1261, sign. B 6/13. Dto 1767, inv. č. 1266, sign. B 7/3. Dto 1768, inv. č. 1267, sign. B 7/4. Překlad z latiny.

44) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 7, 20.

45) NA Praha, fond APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far r. 1778, inv. č. 1277, sign. B 8/6. Překlad z latiny.

46) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 21, 23.

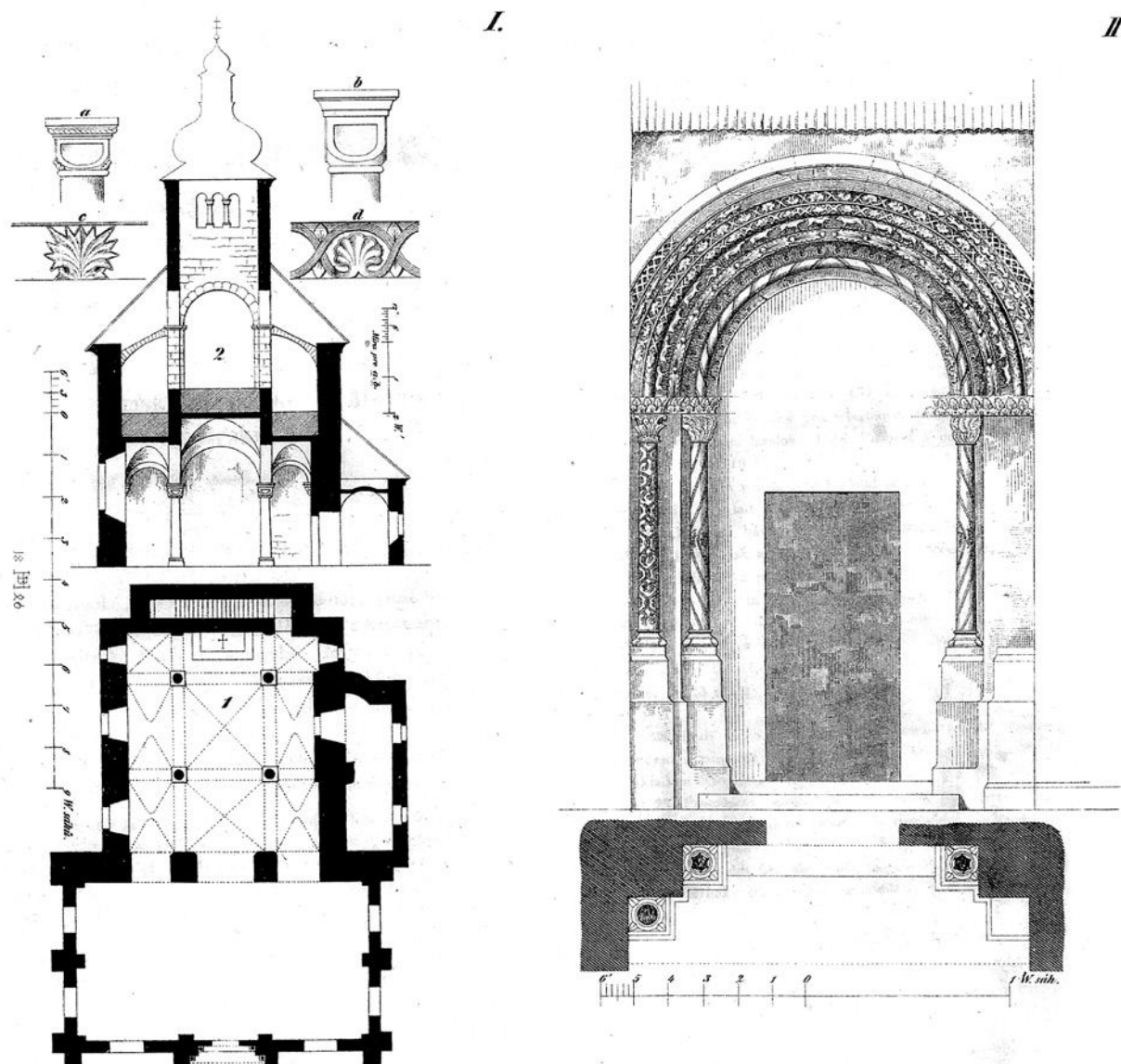
47) NA Praha, fond Josefský katastr, Záboří nad Labem, inv. č. 1977.

48) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Účetní kniha farního a filiálního kostela 1788–1809, inv. č. 49, kn. 45. Zčásti překlad z němčiny.

49) Státní oblastní archiv (dále SOA) Praha, fond Velkostatek (dále VS) Nové Dvory, Patronátní účty, Záboří – hlavní kniha kostelních účtů 1810–1837, inv. č. 2290. SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 36.

50) Archiv Národního muzea Praha, fond Eichlerova sbírka G, Časlavsko – Nové Dvory, kart. 18.

51) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Inventář farního a filiálního kostela 1827, inv. č. 44, kn. 40. Překlad z němčiny.

Obr. 2: Zábore nad Labem, kostel sv. Prokopa, půdorys, řez, detaily a portál kostela, 1846 (repro z: J. E. Vocel, o. c. v pozn. 1).

v kostele. Téhož roku byl na farním poli za vsí zřízen nový hřbitov. Na starém hřbitově kolem kostela vznikla zahrada ke vzdělávání školní mládeže v pěstování stromů a vína.⁵²⁾

V inventáři z roku 1835, jinak totožném s inventářem z roku 1827, byly zaznamenány změny týkající se kruchty. Ta – původně klenutá – byla podepřena 2 dřevěnými sloupy, omítanými na rákos. Zmíněna jsou dvě okna do kostela na kruchtě, místo třetího okna udělány dveře na kruchtě před vchodem zvenku. V presbytáři jsou prý 3 okna a otvor na oratorium. V oratoriu jsou dveře, schody ze sakristie a 2 okna.

Podle kostelních účtů se v účetním roce 1835 platilo staviteli Janu Slepíčkovi z Nových Dvůrů za stavbu kruchty v zábořském kostele 182 zl. 26 kr. vídeňské měny.⁵³⁾

V roce 1840 se platilo za opravu hodin na kostelní věži, za tesařskou práci při opravě věže a kováři ze Zábore za vy-

konanou kovářskou práci při opravě kostelní věže a hodin.

Podle zprávy v pamětní knize bylo za faráře Antonína Koříňka (1825–1842) odstraněno staré, chatrné klenutí v dolní lodi kostela: „...bylo odstraněno více sloupů, které se nacházely v druhém oddělení kostela, protože zužovaly prostor a zakrývaly volný průhled na kazatelnu a oltář“.⁵⁴⁾

Z roku 1846 pochází nejstarší známé zakreslení kostela v Zábore (půdorys, řez, portál, detaily sloupů) – pořízeno bylo jako ilustrace k článku J. E. Vocela o tomto kostele.⁵⁵⁾

NOVÁ SAKRISTIE

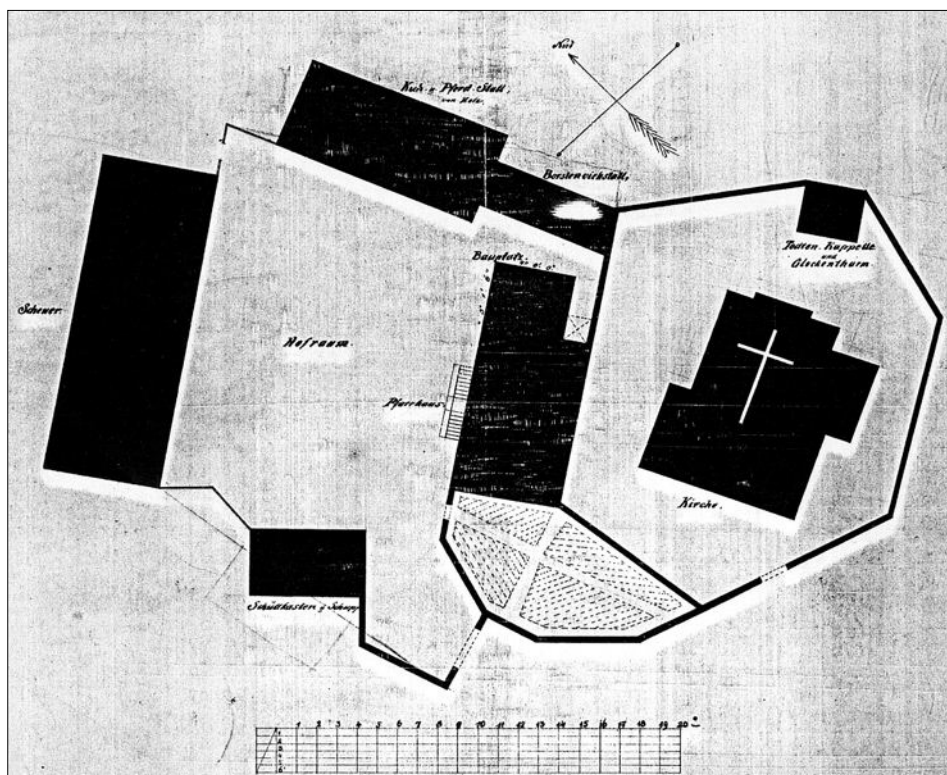
Během let 1848–1849 byla příslušnými úřady projednána a schválena větší oprava kostela a fary v Zábore, celkem za 825 zl. 25 kr. Z té doby asi pochází původní plán na přístavbu nové sakristie. V červnu 1849 byly stavební práce pronajaty tesařskému mistrovi Janu Hylskému; po jeho smrti však došlo ke zdržení. V červnu 1850 se sešla komi-

52) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní účty, Zábore – hlavní kniha kostelních účtů 1810–1837, inv. č. 2290. SOKA K. Hora, fond FÚ Zábore, Pamětní kniha 1722–1836, inv. č. 5, kn. 1, pag. 36.

53) SOKA K. Hora, fond FÚ Zábore, Inventář farního a filiálního kostela 1835, inv. č. 44, kn. 40. SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní účty, Zábore – hlavní kniha kostelních účtů 1810–1837, inv. č. 2290.

54) SOKA K. Hora, fond FÚ Zábore, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 96. Překlad z němčiny.

55) J. E. Vocel, 1846, o. c. v pozn. 1.

Obr. 3: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, situační plán kostela sv. Prokopa se hřbitovem a farou (E. Haller, asi 1852, SOA Praha).

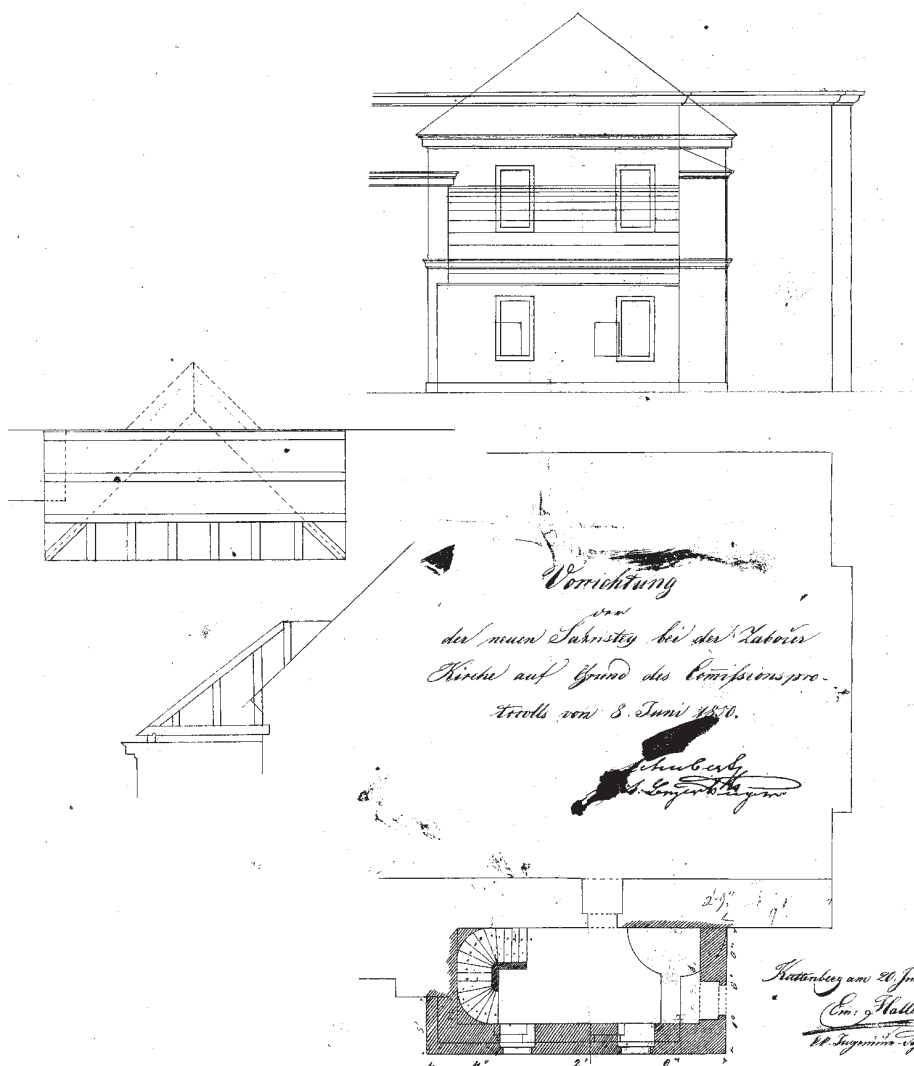
nových uchodových dveří, šir. 0,95 m, vys. 2,2 m, a zhotovení a vztyčení nového krovu i s jejím pokrytím taškami do vápenné malty;
2. nové pokrytí vnějšího přídavného zesílení zdi podél jižní strany v rozloze 24,6 m na délku a 0,95 na šířku, a

3. zhotovení a postavení 4 kusů nových, 3,9 m dlouhých stolic v kostelní lodi, z měkkého dřeva. S jedinou výjimkou nahoře popsané přístavby sakristie... byly všechny ostatní práce a opatření provedeny, přesně v požadovaném způsobu, projektované výměře a určených rozměrech. Tato přístavba však nemohla být realizována způsobem popsaným ve schváleném plánu z té příčiny, že zdánlivě dutý pilíř, ve kterém se

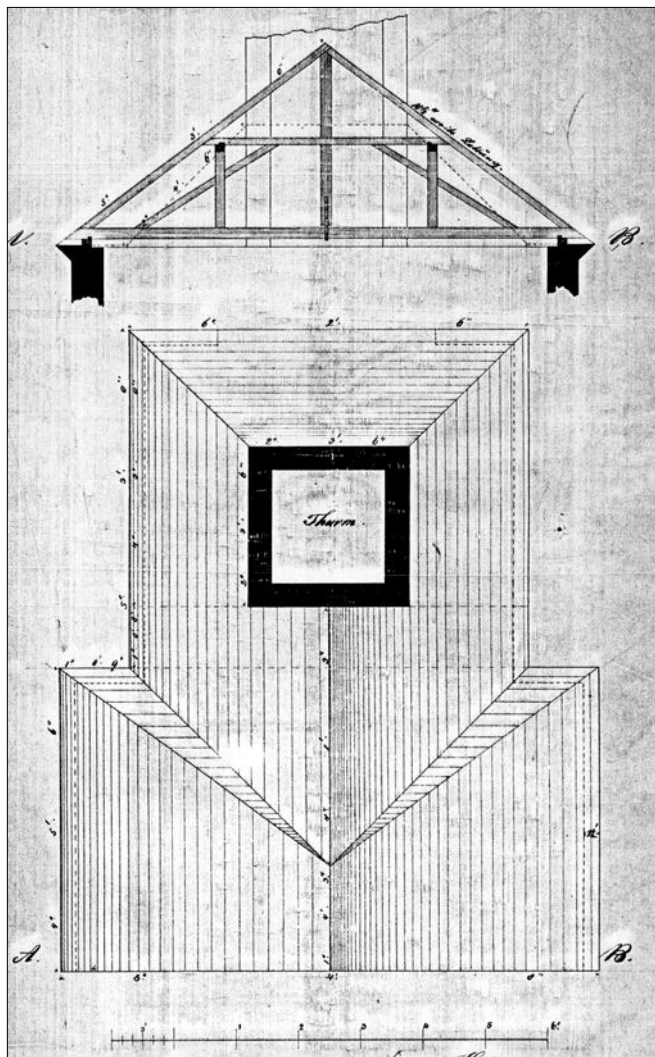
se a na základě jejího protokolu připravil inženýr Em. Haller nový plán na zřízení nové sakristie. V provádění stavebních prací pokračoval hraběcí stavitel Adolf Paděra.

Kolaudační komise k převzetí dokončené stavby se sešla v dubnu 1851. Na místě bylo zjištěno, že při opravě kostela mělo být podle původně schválených plánů provedeno:

„1. úplné odstranění staré sakristie, která hrozila sesutím, včetně odstranění staré střechy, postavení nové sakristie na jižní straně kostela, o vnější délce 7 m, vnitřní délce 5,4 m, světlé šířce 2,7 m a, spolu s oratoří zřízenou nad tím, vysoké celkem 7 m, se závěrovými zdmi silnými 0,8 m, zřízenými na vápennou maltu, spodní podlaží s vchodovými dveřmi, širokými 0,95 m, vysokými 2,2 m, a 2 zamřížovanými okny, šir. 0,8 m, vys. 1,4 m, podlaží oratoře s 2 stejně velkými okenními otvory bez mříže, obě podlaží s příklonovým a rákosovým stropem, zřízení nového točitého schodiště nahoru do oratoria v přilehlém dutém kamenném pilíři, přistavěném k hlavní zdi kostela, s dřevěnými schodovými stupni i s vybouráním a zřízením

Obr. 4: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, plán na zřízení nové sakristie (E. Haller, 1850, SOA Praha).

Obr. 5: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, plán na pokrytí střechy zábořského kostela taškami, řez, půdorys [E. Haller, asi 1852, SOA Praha].

měly postavit schody na oratorium, nebyl dutý, ale plně zděný, a byl nalezen podobný vevázaný v obvodové zdi kostela, takže to byl od jakživa pouhý opěrný pilíř.“ Při komisi svolané v červnu 1850 bylo tedy dohodnuto „umístit schody na oratoř dovnitř sakristie, naproti tomu podélně rozšířit sakristii, aby se získal zpět tím chybějící prostor, až k vnějšímu průčelí opěrného pilíře podle přílohy připevněné k plánu a rysu vypracovaného modrou barvou, přitom ale dodržet výšku a šířku sakristie a oratoře, dříve navrženou červeně“. Co se týče této přístavby sakristie, zjistila kolaudační komise, že je také správně provedena – až na to, že místo 8,2 m je dlouhá jen 7,6 m: „...toto nepatrné zkrácení přístavby bylo nutné [kvůli] uměleckému spojení nové průčelní zdi na pravé straně se starou závěrovou zdí kostela“.

Komise dále konstatovala, že byly použity kvalitní střešní tašky a malta, proschlé dříví na dveře a okna a tyto natřeny černou olejovou barvou. Jako vícepráce byly provedeny:

„...i. pořízení a podvlečení žlabu, dlouhého 4,1 m, širokého 0,4 m, ze železného plechu mezi novou sakristií a starou střechou kostela, k. pokrytí 7,6 m dlouhého vnějšího přídavného zesílení zdi na západní a severní straně kostela novými taškami do vápenné malty,

l. zhotovení a připevnění hoblovaného prkna na 2,8 m dlouhou parapetní zeď oratoře...“.

Práce skutečně provedené Janem Hylským, resp. Adolfem Paděrou jsou podrobněji popsány ve výměře prací a v účtu nákladů, které byly připraveny pro kolaudační komisi. Jednalo se především o „1. Výkop zeminy: základové zdivo nové sakristie... dl. 11,2 m, š. 0,95 m, hl. 1,3 m..., zděný přídavek u staré kostelní zdi za schodištěm..., 2 kouty schodiště..., základ vřetena schodiště..., 2. Kamenné zdivo v zemi: ..., 3. ...v přízemí..., 4. ...v prvním patře [s oboustranným omítnutím a bílením]..., 5. zarovnání staré hlavní zdi za schodištěm..., vyzdění 2 koutů schodiště..., zarovnání hlavní zdi na místě zašpičatělého kulatého pilíře..., 6. Lepenice [v podkroví]: tato je nad novou sakristií..., 7. Omítnutí rákosového stropu: tento je v sakristii..., na oratoři..., 8. ...krovová římsa sakristie..., kordonová římsa tamtéž..., 9. ...římsa kolem zesilujících pilířů po délce kostela..., 10. Podlaha v přízemí: tato je v sakristii... [tesaři...], 11. Podlaha v 1. patře: v oratoři..., 12. Nehoblovaný [měkký] mezipatrový podlažný strop: je nad sakristií..., nad oratoři..., 18. Hoblované schodové stupně..., 19. Nové střešní laťování..., 20. Pokrytí taškami do vápenné malty: ..., 21. ...dříví na krov sakristie..., 23. ...dříví na střechu sakristie: 2 stupňové tramlíky..., 1 valbová krokev, 2 žlebinové krokev, 12 krokův lodí...“, dveře a okna. Platilo se „Za demolici staré sakristie i s čištěním a opracováním materiálu, též za šterkový násyp pod obě podlahy..., Za tesání kulatého pilíře, složeného dohromady z kvádrů, dlátem a paličkou...“, za stavební materiál a jistě vícepráce.

Předložené účty byly v květnu a září 1851 schváleny.⁵⁶⁾

NOVÁ STŘECHA

Dlouhé odklady opravy po roce 1848 způsobily, že se již v době stavebních prací ukazovaly další nedostatky na kostele. Během roku 1851 farář poukazuje především na shnilou šindelovou střechu na kostele; v květnu vikář doporučuje provést pro jistotu krytinu z tašek.

V září 1851 se konalo místní šetření. Bylo zjištěno, že „šindelová krytina kostela je skutečně již tak shnilá a vadná, že je proděravělá jak řešeto, takže nemůže zabránit vnikání vlhka až na rákosový strop kostela a klenby. Nové pokrytí této střechy je proto nevyhnutelně a naléhavě potřeba. K posouzení, zda k tomu mohou být použity ohnivzdorné tašky, bylo dostatečně prozkoumáno zdivo kostela a stávající krov: první uděláno z větší části z kvádrů silných 1,3 m a ve výborném stavu, onen [krov] nalezen silný a celý z dubového dřeva, volně spočívající na zdivu, ve své konstrukci se stojatým krovem o rozponě 1,1 m, pevný a dostatečný, tudíž způsobilý, aby nesl dvojitou taškovou střechu, také z laťování pod starou šindelovou krytinou, širokého 0,28 m, zcela upotřebitelného, s nařezaným materiálem je vidět, že celý krov musel už být původně opatřen taškovou krytinou.“

Na základě těchto zjištění byl v prosinci 1851 připraven rozpočet a výměra na novou taškovou krytinu střechy kostela:

„Tesařská práce:

Vytrhání staré šindelové krytiny... [bez laťování]

Obě strany sedla širšího traktu jsou dl. 24 m, šir. 10,4 m...

56) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 471, kart. 202. Překlad z němčiny.

Obě trojúhelníkové valby tohoto traktu...

Obě strany sedla menšího traktu jsou až k věži... dl. 10 m, šir. 8,8 m...

3 strany pultové střechy kolem věže jsou... dl. 22 m, šir. 5,2 m...

Pokrývačská práce:

Dvojitě pokrytí taškami má být položeno zcela do vápna...

Suché pokrytí taškami: ...

Klempířská práce:

0,47 m široký mezistřešní žlab... [s černým olejovým nátěrem]“.

Zároveň byl inženýrem Hallerem vypracován Plán na pokrytí střechy zábořského kostela taškami a situační plán. Schválení výdajů se táhlo léta; podle zprávy ze září 1854 byla střecha již tak děravá, že při silnějším dešti pršelo do kostela a promáčený strop hrozil zřícením.⁵⁷⁾ V roce 1855 byly práce zadány staviteli Adolfu Paděrovi z Nových Dvůrů. Při kanonické vizitaci v červnu 1856 bylo konstatováno, že kostel „potřebuje po již započatém zřízení krytiny a opravách zdí vybělení uvnitř i venku“.⁵⁸⁾ Podle zprávy z května 1857 bylo pokrytí kostelní střechy již zcela dokončeno, práce však byly oficiálně převzaty až v dubnu 1862.

V lednu 1859 je stavební stav kostela hodnocen jako dobrý. V červnu uhodil do věže blesk; poškozená střecha byla do srpna opravena.⁵⁹⁾ Podle zápisu v pamětní knize uhořel blesk do věže, rozbil část střechy, poškodil zeď pod oknem, vnikl do oratoře, rozbil několik oken a sjel ven na hřbitov.⁶⁰⁾

V roce 1860 se v účetních výdajích objevuje větší částka (přes 72 zl.) za opravu kostela a věže poškozené bleskem.⁶¹⁾

POPIS KOSTELA ROKU 1867 A VNITŘNÍ ÚPRAVY ROKU 1870

V makuláři inventáře z roku 1867 je kostel popsán následujícím způsobem:

„Kostel v Záboří pod názvem s. Prokopa opata jest prastarý. Skládá se ze dvou částí:

I. Presbyterium, dřevěnou mříží ve 2 oddíly, ve vlastní presbyterium a oddíl lidu ponechaný, rozdělené, klenuté. Nad ním vypíná se věž, dolejší (v kostele) a hořejší (nad klenutím) čtverem sloupů nešená. Toto presbyterium, v 11. nebo 12. století v románském slohu vystavěné, bývalo nejspíše samo o sobě 32 střevíců dlouhou a 27 střevíců širokou kaplí, u níž pak hlavní zeď na 3 místech v poloobloucích prolomena a

II. nová loď kostelní, 23 střevíců zdělí a 42 zšíří přistavěna byla [připsáno: 1722]. Roku 1826 byl kostel opraven a novým krytem opatřen. Místo klenutí nad lodí několika sloupů podepíraného byl dán strop na rákos bez sloupů. Věž kryta je šindelem, kostel taškami.

57) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 471, kart. 202, inv. č. 531, kart. 212. Překlad z němčiny.

58) SOkA K. Hora, fond Římskokatolický vikariát K. Hora, Protokoly o stavebním stavu církevních budov v kutnoh. vikariátu 1850–1859, inv. č. 129, kart. 11. Překlad z němčiny.

59) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 471, kart. 202; Patronátní účty, Záboří – hlavní kniha kostelních účtů 1835–1864, inv. č. 2291.

60) SOkA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 279. Překlad z němčiny.

61) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní účty, Záboří – hlavní kniha kostelních účtů 1835–1864, inv. č. 2291.

V presbyterium jsou okna tři, v lodi kostelní pět. Dvěře zvenčí do lodi kostelní jsou plechem pobité, nad nimi klene se uměle vyvedený, krásný románský portál, poněkud porouchaný, s 3 románskými sloupky (4tý chybí), z místa, kde nyní jsou dveře ze sakristie, sem prý přenesený. Nade dveřmi v něm je socha dřevěná s. Prokopa [připsáno: Vojtěcha]. Blíže hlavních dveří je chór, kterýž vchod a schody z kostela míval, nyní vystupuje se naň dveřmi z venku od fary. Na straně hlavního oltáře je sakristie nová, za f. faráře Ignáce Hübla vystavená, se vchodem ze starého hřbitova, s 2 zamřížovanými okny. Z ní vedou dveřmi zakryté schody na hořejší sakristii čili oratorium, též s 2 okny a otvorem k hlavnímu oltáři [připsáno: ve kterém byl dříve portál umístěn]. Kolem kostela je starý hřbitov, nízkou zdí vroubený, se dřevěnými vraty. Nad nimi 2 kamenné sošky [připsáno: Václ. a Lidmila]. Na hřbitově stojí kaplička otevřená, nyní taška-mi krytá. ...“

Připsána je poznámka: „Presbitář i sloupky byly v roce 1870 oškrábány, uhlazeny, nově natřeny a omalovány. Dlažba cihlová byla též odstraněna a kamennou, úhlednou nahrazena. Skleněný lustr z presbytáře byl též odstraněn, svícny tříramenné, mosazné z pilířů sejmuty, uloženy jsou v sakristii...“.⁶²⁾

Roku 1868 nastoupil v Záboří nový farář, P. Josef Čejka. Do pamětní knihy zapsal, že nalezl „farní chrám v bíděném stavu – hlavní oltář velmi sešlý..., stěny chrámu bez obrazů, jen sem tam některý, kostel celý červenými cihlami vydlážděný“. Na jiném místě píše, že „stěny byly nerovné, hrbolaté, dlažba z cihel chatrná, oltáře poloshnilé... vydobil si povolení nejdříve 17. března 1870 a místo držitelství již 15. dubna 1870. Nyní se pracovalo pilně dle plánu a výkresů profesora na české technice v Praze, Jiřího Pácolda a ... obnovený chrám již o pouti Zábořské dne 10. července 1870... byl posvěcen. ...Byla položena nová dlažba kamenná, vzdělán hlavní oltář s 3 a kazatelna s 4mi obrazy, k tomu se koupily nové svícny, nová věčná lampa, dalo se presbyterium a část pod chorem malovat. ...vše vyhotoveno dle románského slohu. ...sochařskou práci zhotovil sochař Jan Kaš a malířskou Václav Mysliveček, oba z Prahy“.⁶³⁾ Podle rozpočtu schváleného místodržitelstvím se měl zřídit i jakýsi zděný pilíř.

Starý velký oltář a sochy z něho byly prý odnešeny na půdu kostela.

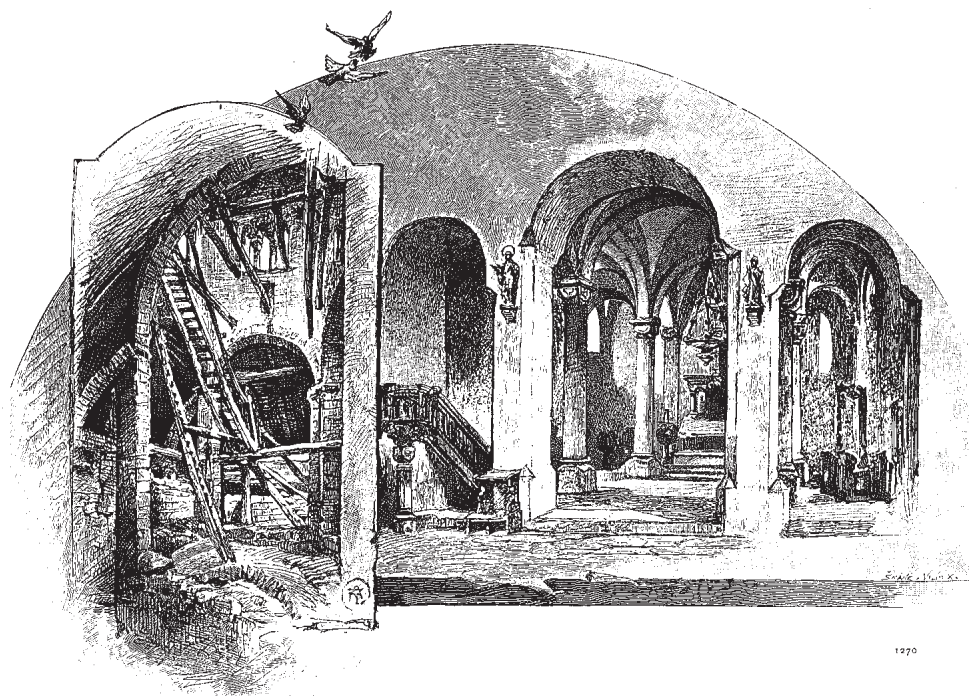
Koncem června 1871 byly kolaudovány stavební práce na kostele a faře provedené stavitelem Adolfem Paděrou a v září informuje farář patronátní úřad, že pokrývačské práce na kostele jsou hotové. Podle kostelních účtů se platilo profesorovi Jiřímu Patzoldovi za projekt a plány k restauračním pracím v kostele.⁶⁴⁾ Téhož roku (1871) byl pro Grueberovu publikaci o středověkém umění v Čechách zakreslen půdorys kostela a četné detaily kamenické výzdoby.⁶⁵⁾

62) SOkA K. Hora, fond FÚ Záboří, Inventář farního a filiálního kostela (makulár) 1867, inv. č. 44, kn. 40.

63) SOkA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 97, 100.

64) SOkA K. Hora, fond FÚ Záboří, Inventář farního a filiálního kostela (makulár) 1867, inv. č. 44, kn. 40; Korespondence řazená chronologicky, 1858–1888, inv. č. 70, kart. 2.

65) B. Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen. (St. Prokops-Kirche in Zaborf.) Mittheilungen der Kais. Königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 16, Wien 1871, s. CLVII–CLIX.

Obr. 6: Záboreč nad Labem, kostel sv. Prokopa na kresbě A. Levého (A. Levý, V kostele Záborském – Čechy, IV. Polabí. Praha b. d. – asi 80. léta 19. století).

OPRAVA VĚŽE A ZVONICE ROKU 1872–1873

V červenci 1872 bylo při kanonické vizitaci zjištěno, že je „nutná oprava šindelem krytých věží, jak kostelní, tak zvonice, neb následkem lijáku jest klenutí nad hlavním oltářem již značně prosáklé“. Ještě téhož roku se podle účtů koupilo 7000 kusů šindelů na pokrytí střechy věže a platilo se staviteli Adolfu Paděrovi za práci na opravě věže.

V červenci 1873 bylo do stavebního protokolu při kanonické vizitaci zapsáno: „Na farním kostele v Záboreč, jehožto věž letos plechem a šindelem nově pokryta byla, jest třeba nového obílení zevně pražským vápnem a ovrhnutí maltou míst opadaných a malé vyspravení střechy taškové. Zvonice prkenná, která vloni opravována být započala, potřebuje nutného dopravení. Pro stálost budiž i zde šindel barvou natřen“.

Roku 1874 byly z peněz pana faráře a z milodarů obnoveny poboční oltáře sv. Petra a P. Marie, obílena dolní loď kostela, sakristie a oratoř a opraven shnilý strop tamtéž. Podle zápisů v pamětní knize namaloval oltářní obrazy p. Pošík z Kutné Hory.⁶⁶⁾

ÚPRAVY V LETECH 1887–1890 A LÁBLEROVA ZPRÁVA O STAVU KOSTELA A PORTÁLU

Podle pamětní knihy byl kostel v roce 1887 „vně i zevně obílen, vyjma praesbytář, a šedě natřen. Dolní loď vydlážděna dlažbou cementovou na místě cihel, levá strana opatřena

novými lavicemi, všechny pak byly stejně natřeny. Ku chóru dány zvenčí nové dveře. Tabernakl uvnitř, druhdy červeně natřen, byl stříbrným bronce obřezován. Starobylý portál bude restaurován a okna nová se železnými rámy jsou slíbeny“.⁶⁷⁾

V únoru 1888 informuje farní úřad patronátní úřad, že „jak snad již pan ingénieur Lábler oznámil, není dle jeho prozkoumání starý portál chrámový k žádné víc opravě způsobilý, poněvadž by se prý odškrábáním vápna pod nožkem nebo dlátkem rozpadl; uznal však trhliny uvnitř věže a na klenutí za povážlivé. Jsou však, jak starý kostelník praví, k pozorování již více jak 50 let“.

O své prohlídce kostela podal Lábler, tehdy c. k. stavební adjunkt, v březnu 1888 následující zprávu, totiž Dobrozdání týkající se opravy portálu farního kostela v Záboreč:

„...Bohatý a velice intresantní portál románského kostela Záborského... nalézá se v stavu již takovém, kdy důkladná oprava z příčin zachování velenutnou se jeví. Kamené sloupoví portálu a překlenují, bohatě ornamentikou zdobené, jest velmi zvětralé, sešlé, otlučené a mnohonásobným natíráním znešvažené a těžko dá se při eventuelní opravě některá část znovu použití. Portál zasluhuje, aby řádně restaurován, a tak pro další doby zachován byl; než má-li se v původní kráse zaskvěti, jest nutno, veškeré části znovu, přesně dle dosud stávajících fragmentů provésti – krátce, celý portál kopírovati. Se znovuzřízení portálu nezbytno však spojití upravení celé fasády čelní, poněvadž portál, který se vlastně ani na původním místě nenalézá a při rozšiřování kostela sem přenesen byl, mezi 2 opěrné pilíře jaksi vetlačen jest a poněvadž světlá vzdálenost obou pilířů nestačila, byl portál po obou stranách krátce seříznut. Znovuzřízení portálu a upravení čelní fasády kostela vyžadovati bude nákladu většího – při nejmenším 5 až 6000 zl. ...Jednoduché opravení zde již nestačí a spíše by pokazilo stávající věc. Nebude-li možné, z příčin finančních portál v plné kráse obnoviti, tu doporučuje se řádné očištění, doplnění scházejícího sloupku... a ochránění celku proti další zkáze, hlavně proti vlivu povětrnosti. ...odporčuje se vře, aby celý portál přesně změřen a vykreslen byl a důležitější části, pokud ještě nezničeny jsou, aby v sádře odlité byly...“

Při příležitosti prohlédl jsem celý kostel a tu nalezl jsem..., že věž kostela... se ve stavu velmi špatném nalézá. Věž jest zvenčí čistě obílená... však při ohledání vnitřku ukazuje se nám chatrnost v stupni nejvyšším... Zdivo věže jest na všech 4 rozích povážlivě roztrhané, vypadané a děravé a prochází mnohé značné trhliny až do pásu v kostele, na nichž celá věž spočívá. Počínajíc od pudy znamenáme, že kvádrové pilíře značně ohroženy jsou, neb spodní části těchž jsou velmi se-

66) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 471, kart. 202; Patronátní účty, Záboreč – hlavní kniha kostelních účtů 1865–1894, inv. č. 2292 (překlad z němčiny). SOkA K. Hora, fond Římskokatolický vikariát K. Hora, Kanonické vizitace, Záboreč n. L. 1873–1933, inv. č. 125, kart. 11; fond FÚ Záboreč, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 120–122.

67) SOkA K. Hora, fond FÚ Záboreč, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 123.

šlé a roztrhané a spočívají na zdivu již dosti chatrném. Zdivo pilířů, jakož i základní zdivo na půdě musí být co nejpečlivěji vypraveno, aby pilíře, na nichž celá tíže věže spočívá, rádnou a pevnou basis obdrželi. Pilíře samy jsou vcelku zachovalé a jest jen výměna některého kvádrů a řádné vyčvikování ostatních zapotřebí. Velenutná jest oprava 8mi cihlových opěrných oblouků, kteréž od hlavních zdí kostela ku čtyřem pilířům věže se pnou. Oblouky tyto jsou zvláště v patkách a závěrku chatrný.

Zdivo věže ve výši nad střechou budiž důkladně opraveno, potažmo i vyměněno a musí být mimo toho zataženo 2 věnce železných kleští. Jest k přání, aby při příležitosti opravy věže také zazděná, kuplovaná okénka vybourána a obnovena byla a aby celá věž do původního stavu se přivedla.

Však nejen zdivo, ale i celý kryt a vazba věže potřebuje opravy důkladné, neb jest veškeré dříví již velmi sešlé a trpí stále mokrem a mnoho také ptačím trusem. Římsa věže schází úplně.

Poněvadž důkladná rekonstrukce věže jest v nejkratším čase nutná, doporučuje se rekonstrukce v tom způsobu, jak se stalo před krátkým časem při kostele ve sv. Jakubě.⁶⁸⁾

V srpnu 1888 byl připraven rozpočet na stavební práce v kostele a na faře – jedná se však jen o obnovu oken a vymalování kostela: „Zednická práce: Vysekání z vnějšku, na nové okenní rámy: pro 5 kusů půlkruhových oken v kostelní lodi o velikosti 5,97 m na délku, pro 3 kusy dtto v presbytáři, dl. 4,16 m...“ atd. „Malířská práce: 4 zdi v závěru presbytáře..., spodní plocha 8 postranních pásů..., dtto 4 prostředních pásů..., 20 postranních ploch nad nižšími pasy..., 4 dtto uvnitř velké kopule..., 8 postranních křížových klenb..., prostřední křížová klenba..., prostřední sloupy pod pásy..., 2 postranní obloukové otvory ve stěně mezi kostelní lodí a presbytářem..., v prostředním obloukovém otvoru... barvou v jednom tónu, v plochách pásů a obloukových otvorech vždy 4 linkami naznačit lizény stěny...“ Stavební práce provedl ještě téhož roku Adolf Paděra a malbu kostela Antonín Máj, malíř z Kolína.⁶⁹⁾

Další větší oprava byla provedena v roce 1890 a zahrnovala i zabezpečení potrhaneho zdiva věže. Rozpočet na opravu farní budovy a kostela v Záboří vypracoval Julius Douša, stavitel z Týnce nad Labem: „Práce zednická: 1. Zeď u kostela a farou [sic]..., rozbourání zdi této..., 3. Vyzdění zdi..., 4. Klenutí nad presbyterium zalejt vápennou maltou..., 6. Trhlíny ve věži kostelní ze vnitřní strany, vyčistit a vyplnit drobným kamenem, plně vyzdít a omítnout...“ atd. Kolaudace prací proběhla v září 1890.⁷⁰⁾

OPRAVY V LETECH 1892 AŽ 1898, ČIŠTĚNÍ PORTÁLU A ZPRÁVA KONZERVÁTORA KROUTILA

Na věži se znovu pracovalo již roku 1892, neboť část šindelů byla opět shnilá. Opravy provedené tohoto roku shrnuje zápis v pamětní knize: „Střecha na věži byla vyspravená novým šindelem a nově celá červeně třikrát na-

třená p. Halbychem, klempířem z N. Dvůrů; uvnitř věže postaveny byly nové schody se zábradlím, až nahoru; oprava stála přes 200 fl. Téhož roku postaveny byly nové varhany panem Tučkem z Kutné Hory v slohu románském; stály přes 1000 fl., staré varhany zábořské byly důkladně opraveny... k svatě Kateřině převezeny“.⁷¹⁾

V létě roku 1893 byly přeloženy taškové střechy na kostele i faře.⁷²⁾

V březnu 1895 prosí farář patronátní úřad o obilnění celého kostela, „aby se to od věže nelišilo“ a o opravu trhlín uvnitř věže. V dubnu Jan Funda z Týnce nad Labem připravil rozpočet na opravu kostela a věže, který obsahuje i náčrt půdorysu kostela:

„Zednická a náden. práce:

Oprava kostela z venku: Sokl obvodem kostela... vyškrobání trhlín, otlučení odulé omítky, znovu do vápna vyklínovat, staré vápno až na omítku oškrábat, pod pačoch vyrovnat, třikrát pražským vápnem vždy po uschnutí obilít...

Věž: ...vyklínování trhlín do malty, oškrabání mechu a starého vápna až na omítku, pod pačoch uhladit, třikrát pražským vápnem vždy po uschnutí obilít...

Cementování: Ve věži chrámové jest třeba trhlíny v klenbě vyčistit, cementem vyklínovat, s šibrami vyspárovat klenbu s sloupy...

Přeložení krytiny taškové nad spodním římskem... do vápené malty...“.

V červenci byly opravy pronajaty Čenku Dajbychovi z Kutné Hory. Podle zprávy faráře z 13. 9. „pan stavitel Dajbych bude snad do 22. asi hotov, na věži ještě jednu stranu omítnout, pak uvnitř věže trhlíny vyklínovat a zacementovat, a pak dolení sokl okolo kostela dokončit... Natření oken a dveří rozdělím na malé částky. Dal jsem se do opravy portálu. Několik oblouků je oškrabaných“; portál prý tehdy fotil konzervátor Kroutil z Kolína. 24. 9. píše farář patronátnímu úřadu, že „Dajbych práce ukončil, zbývá jen oprava taškové střechy; při této příležitosti opraví jeho pokrývač Mazač od Sv. Mikoláše ostatní díry na střeše kostelní vichřicí způsobené. Pana Dajbycha polír p. Svoboda zkoušel oškrabávat vápený nátěr z portálu, a když se mu to dařilo, oškrabuje a opravuje oblouky portálu dále“. 22. října 1895 se konala kolaudace oprav.⁷³⁾

V pamětní knize jsou opravy, provedené v srpnu a září 1895 panem stavitelem Dajbychem, popsány takto: „veškerá omítky na kostele, sakristii a věži byla až do zdiva otlučena a veškeré zdivo dobrou maltou, pražským vápnem a zlatavým pískem omítnuté, tak že nebylo třeba bílení. Ve zdivu se nepřišlo na nic zvláštního, než na jeden úhelník, hrubé podkovité výtesy na sobě mající, asi v této formě [načrtnuty obloučky drobných slepých arkád]. Na stěně dolní lodě v koutě k faře, asi sáh od země, a loket od kraje.“⁷⁴⁾ Při této příležitosti opravil pisatel těchto řádků, jak dalece to bylo možné i starobylý portál, o čem níž pojednáno. ...zeď hřbitovní kolem kostela byla nově místy opravena, místy z nova zděna, po vrchu kol kolem dlaždičkami cihlovými kryta, hrubé zdivo bez malty... bylo cementem vyspárováno, vyplněno, po-

68) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 476, kart. 204.

69) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 476, kart. 204. Překlad z němčiny.

70) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 478, kart. 204.

71) SOKA K. Hora, fond FÚ Záboří, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 126.

72) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 481, kart. 205.

73) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 483, kart. 205.

74) Sáh vídeňský = cca 1,896 m; loket vídeňský = cca 77,756 cm.

něvadž omítka každý rok přes zimu opadala. ... Románský obloukový portál byl v r. 1895 opatrně malty a vápna zbaven, šetrně vápenný nátěr vyškrábán a panem zednickým polírem, jak dalece to šlo, šetřením starobylosti, opraven. Sloupky 3 se ponechaly pro příští opravu, až se projedná se zemským výborem, uměleckou Akademii etc. – by jich nákladem čtvrtý sloupek obstarán byl.⁷⁵⁾

Na základě upozornění úředníka místního cukrovaru, že jakýsi zedník seškrabuje bílení z portálu, vyžádal si památkový úřad ve Vídni zprávu konzervátora Aloise Kroutila. Ten prohlédl kostel a 15. října 1895 píše: „Kostel byl uvnitř vyčištěn a vymalován, jednoduše, přece však nikoli bez porozumění stylu, jedním snaživým malířem. Z vnějšku byla fasáda, která byla již dříve obilena, nově žlutavě obarvena. Konečně byla opravena stávající tašková krytina střechy. ... Ke konci nechal jsem společně s tamějším panem vikářem zařídit následující: Poté, co byla proražena část střechy na románské věži kvůli dopravě materiálu nahoru, mohl jsem celou stavbu této románské dvojité kaple docela dobře prozkoumat. Na první pohled jsem viděl, že B. Gruber, I. 63, Neuwirth a další se nalézají na velkém omylu, když nynější loď považují za novější, avšak románskou část kostela. Tato loď byla z důvodů, které by pro tuto krátkou zprávu byly příliš rozvláčné, přistavěna kolem roku 1700, původně klenuta a potom kryta naplocho, když se klenba podle vadné konstrukce po odstranění klenbových podstavců musela zřítit. A na jihozápadní průčelí této přístavby byl přenesen pěkný románský portál (u Grubra dost vadný) z jihovýchodního průčelí čtvercové, původně centrální stavby dvojité kaple. Vzniklý otvor ve zdi, široký 3,20 m, byl vyzděn lomovým kamenem (zatímco původní zdívo je pevně postaveno z kvádrů červeného černokosteleckého pískovce) a je dobře vidět při denním světle na půdě. Nad slavným portálem musela být zeď prolomena ještě jedním otvorem (kulatým oknem?), ačkoli je též možné, že při vyjmutí portálu zdívo nad ním hrozilo zřícením, takže bylo vylomeno a nově vyzděno jen lomovým kamenem. Kostel byl kolem r. 1640 vypálen Švédy a stál tu pustý až do restaurace kolem 1700. Na půdě jsem našel po odstranění sutě a smetí původní dveře, které vedly z horní kaple ven. Tyto dveře, jakož i okolnost, že 15 metrů kolmo daleko od nich se při stavbě farní sýpky před lety narazilo na zbytky prastarých, silných zdí, potom že hřbitov kolem kostela je založen jako opevnění, (podobně jako ve Vrbčanech, Kostelci atd. v Čechách), dále protože se blízko kostela našlo mnoho nálezů, bronzu, hliněného nádobí, kostí z doby přemyslovských knížat, dále že románské části vzácného koňského postroje, nalézající se v českém Národním muzeu, se našly poblíž kostela, konečně vyvýšená poloha hřbitova, která se z celého okolí v Polabí při pravěkých výzkumech ukázala jako sídliště knížecí doby, ukazují na to, že tato, svého druhu v Čechách ojedinělá, nádherná dvojitá kaple sloužila asi jako hradní kaple, k jejíž horní části vedla pro předpokládané obyvatelstvo pevnosti dřevěná galerie z pevnosti k zmíněným dveřím. Zvláštní i pro původ dvojité kaple je okolnost, že hlavní zdívo bylo sestaveno z červeného černokosteleckého pískovce, ozdobné části z opuky z Bílé hory u Prahy, dvou stavebních materiálů, které byly pravidelně a s oblibou užívány u sta-

veb sázavského kláštera; to a různé jiné důvody ukazují na to, že tato hradní kaple vděčí za svůj vznik sázavské stavební huti (a nikoli sedlecké, kterýžto klášter byl založen teprve 1143). Při důkladném průzkumu známého portálu, který byl pokryt 5 milimetry silným vápenným nátěrem a jehož tvary byly zamazány k nepoznání, a když jsem zjistil, že tento byl přenesen na své nynější místo, nechal jsem... proražit slabou zazdítku na místě původního tympanonu, našel jsem, že se tu nachází – přikrytá zdívkou – ještě jedna vypuklá archivolta s figurální výzdobou; vně, přikrytá fasádovou omítkou, je ještě pravděpodobně nejkrásnější archivolta portálu, poněvadž jsem tam našel stopy zkosení s rostlinným ornamentem. Oba tyto články portálu u Grubra chybí. Při přemístění portálu nebyly abakusové desky, pravděpodobně ne silné, použity, což vysvětluje nynější nepřirozený přechod hlavice sloupů do archivolt. Tento portál byl šikovým kutnohorským zedníkem Svobodou opatrně očištěn od vápenného nátěru a dočista oškrábán, takže jsou pěkně vidět plastiky, ze dvou třetin dobře zachovalé, ve své původní podobě. Vadná místa, jmenovitě úplně zvětralé partie, jsme opravili cementovou maltou podle původního tvaru, a sice na dvou archivoltách, které jsou ozdobeny geometrickým síťovým ornamentem. Opravě figurální výzdoby jsme se úplně vyvarovali. Jeden ze stávajících dřívků sloupků je však silně poškozen požárem a je absolutně potřebná jeho výměna za nový. Naštěstí je korespondující sloupek na druhé straně intaktní, takže je snadno dosažitelná kopie. Ze dvou párů sloupků (viz Gruber I, 64) chybí jeden úplně a tři vnější archivoltky visí ve vzduchu a na spodní části vykazují nebezpečnou trhlinu. ... Gruber, I, 64, který v podstatě dosti souhlasí, reprodukce ozdobných částí je ale hrubě chybná, což asi zavinil silný vápenný nátěr.⁷⁶⁾

Počátkem roku 1896 se jednalo o pokračování oprav portálu Čenkem Dajbychem, popř. ve spolupráci s Láblírem. O dalším postupu však nejsou zprávy.

V roce 1897 se podle kostelních účtů platila menší částka za opravu šindelové střechy na zvonici a větší obnos za opravu střechy kostelní věže, šindel, prkna a tašky.⁷⁷⁾

V únoru 1898 prosí farář, děkan Vaněk, patronátní úřad, aby „obarvení šindelové střechy věže zábořské a dopravení šindelové střechy zvonice“ svěřil tesařskému mistru Stárovi ze Sv. Kateřiny, „který loni započatou práci by mohl letos dokončit“.

Nová situace nastala ohledně opravy portálu. Výkonný výbor výstavy architektury a inženýrství v Praze projevil zájem o pořízení odlitku, což mu bylo Emerichem hrabětem Chotkem dovoleno. V březnu přijeli do Záborky archeologové z Prahy – „portál se jim líbil, též zdařilá oprava. Sloupky by rádi dostali do Museum a facsimilia by rádi sem...“. V květnu informuje děkan patronátní úřad, že „montéři, vyslaní sem na odlitky sádrové portálu, již odešli; portál, jak dalece se vápený nátěr odstranit dal, nechal jsem olejovou, dobrou tmavou barvou, od Leidra z Prahy-Vinohradů objednanou, natřít. Čtvrtý sloupek montéři pana štukatéra Fikara v pěti nedělích z cementu dle odlitku sloupku levého vyrobili a sem dodati a postaveni slíbili“. Podle zprávy v pamětní knize Emil Fikar, štukatér z Prahy-Vinohrad, dodal

75) SOkA K. Hora, fond FÚ Záborky, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 139.

76) NA Praha, fond Památkový úřad Vídeň, Záborky n. L., kart. 103. Překlad z němčiny.

77) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní účty, Záborky – hlavní kniha kostelních účtů 1895–1916, inv. č. 2293.

a postavil čtvrtý sloupek dne 9. září 1898; sloupek byl oběma montéry „dovedně“ natřen.⁷⁸⁾

Podle zápisů v pamětní knize byla v roce 1898 opravena prkenná zvonice (kryt, nová báňka a kříž) a v roce 1899 opravena věž kostela, zvonice a kostel vymalován.

Roku 1900 byly pořízeny nové oltářní kameny. Podle pamětní knihy „*staré oltářní kameny uloženy jsou na schodech do věže upravo u vel. oltáře*“. V březnu téhož roku byla na své místo v portále vrácena dřevěná socha sv. Prokopa, resp. sv. Vojtěcha prosícího za vlast či déšť, která byla snata při opravě portálu a kostela v roce 1895.⁷⁹⁾

ÚPRAVY KOSTELA V LETECH 1903–1905

V roce 1903 proběhla větší oprava kostela, hlavně uvnitř objektu. Práce byly pronajaty Čenku Dajbychovi z Kutné Hory. Ten si mimo jiné účtuje nový strop v oratoriu, opravu stropu lodi, vydláždění půdy dlaždicemi, opravu omítky na několika místech a tři střešní okna.⁸⁰⁾

V inventáři z roku 1903 se pak uvádí: „Podle hlavního oltáře kostelního jest vchod na věž po točitých dřevěných schodech, po nichž vyjde se nejprve na půdu věže dlážděnou dlaždicemi; odtud vedou další dřevěné schody do tak zvané „lucerny“ věžní, kde je podlaha prkenná a dřevěné okenice. Vrchol věže tvoří železný kříž s hromosvodem...“. Kostel i věž jsou kryty taškami, zvonice na starém hřbitově šindelem.⁸¹⁾

Během roku 1904 se pořizoval potřebný mobiliář. Byl postaven nový hlavní oltář (mensa s obětním kamenem zůstala původní), nová kazatelna a zpovědnice.⁸²⁾

Na podzim roku 1905 byla přeložena tašková krytina na kostele, provedena „oprava hořejší plechové kupole se sloupky a římsami velké věže..., oprava plechové báně pod křížem..., nátěr šindelových krytin na kostelní věži..., nátěr dolejší části šindelového krytu zvonice..., nátěr hořejší části..., na dolejší římsy kolem zvonice..., ...plechové báně pod křížem..., nátěr plechového kříže...“.⁸³⁾

Při kanonické vizitaci v červenci 1906 byla budova kostela shledána v pořádku.⁸⁴⁾

ZŘÍZENÍ RIGOLU KOLEM KOSTELA A POPIS KOSTELA ROKU 1911

Ve stavebním protokolu sepsaném při kanonické vizitaci v červnu 1910 se mj. konstatuje, že „*potřebí je prohloubiti kolem farního kostela zděný rigol, poněvadž je se všech stran prosáklý od země vlhkem*“.⁸⁵⁾

V lednu 1911 farář opět žádá o zřízení rigolu kolem kostela a žlabů kolem střech; „*poněvadž hlína kolem kostela zvenčí vysoko je nahrnuta, jsou zdi vlhké a malba uvnitř v přízemí zkažena*“. V květnu byl tedy připraven rozpočet na položení trativodných trubek a na vyzdění jímky, v červenci bylo uděleno stavební povolení a v říjnu opravy kolaudovány. Podle kostelních účtů se tento rok platilo za položení trativodu kolem kostela a vyzdění jímky.⁸⁶⁾

Podle zápisu v pamětní knize je jímka, kam ústí hliněné trubky trativodu, umístěna pod plotem farní zahrádky proti portálu, má se zdi 92 cm na šířku a je vzdálena od hrany pilíře u železné branky 7,97 m.⁸⁷⁾

V inventáři z r. 1911 je kostel popsán následovně:

„Kostel v Záborku byl dle pamětní knihy již roku 1080 postaven ve slohu románském, ku cti sv. Prokopa vysvěcen a pozůstává ze dvou částí, a sice ze starobylé kaple a později (r. 1722) přistavěné lodi chrámové. Střecha kostela jest dvojitém taškovým krytem a 3 střešními světlíky opatřena. U vchodu do sakristie pak krátký plechový střešní žlab. Omítka hladká, místy plastickými pásy ozdobená, římsa taškami kryta. Vchod do kostela vyznačuje se portálem pískovcovitým, obloukovitěho ladného tvaru, bohatě sochařsky i s postranními sloupci ozdobeným... v němž pak umístěna socha sv. Vojtěcha.

Hlavní dveře silné, jednokřídlové, plechem a železnými pásy ztužené, mají silnou rukojeť a velký starobylý zámek s klíčem. Dveře na kůr proti fari jednoduché, náplňové, s 2 klikami, před nimi 2 kamenné schůdky. Dveře do sakristie zvenku, jednokřídlové s 2 klikami.

Trativod z cihelných trubek táhne se kolem zdiva celého kostela a končí cihlami vyzděnou jímku u branky.

5 oken v přední lodi, jsou jednoduchá, nahoře obloukovitě zakončená, zasklená o 17 tabulkách každé. 3 okna v presbytáři podobná předešlým, o 11 tabulkách.

Kůr u vchodu podepřen 4 válcovitými sloupky na dřevěných patkách a má podlahu prkennou.

Sloupce s patkami a hlavicemi v presbytáři jsou kamenné, klenutí na nich o 9 polích, dole s 8 nosiči (ozdoba). Sloupce dále nad klenutí vybíhají, nesouce pak zdivo věžní, jak v popisu věže uvedeno. Spodek přední lodi z dlaždic cementových, v presbytáři, jenž o stupeň výše položen, z ploten kamenných. Sakristie má dveře z tvrdého dřeva, jednokřídlová, s mosaznou klikou a se zámkem, před nimi dřevěný stupínek. 2 okna v sakristii jsou dvokřídlová o 8 tabulích a s mřížemi po 8 prutech. Podlaha prkenná, u dveří ven cihlová. Odtud vedou dveře do depositáře (tzv. oratoře), jednokřídlové, náplňové s 2 klikami, za nimi schodiště, dole s 5 pískovcovými, ostatně s 12 dřevěnými schody. 2 okna zde jednoduchá, dvokřídlová o 8 tabulkách. Podlaha je prkenná, dřevěné zábradlí nahoře u schodiště. Podkroví má dlažbu z cihelných dlaždic nad kostelem.

Věž nad kostelem: Štíhlé 4 pískovcové sloupce, z presbytáře vybíhající a v oblouky nahoře směle vyklenuté, nesou zdivo věže nad kostelem a ztuženy jsou 8 cihelnými klenutými vzpěrami. Úzký vchod do této vytesán v kamenném zdivu při

78) Podle Birnbauma (V. Birnbaum, Kostel sv. Prokopa v Záborku. In: Umělecké poklady Čech, II, Tab. 121–242, Praha 1915), s. 44, mimo pravý přední sloupek doplněn tehdy i nejspodnější oblouk, jako napodobenina nejvrchnějšího, a do něj zasazeno několik původních kamenů s akantovými listy.

79) SOKA K. Hora, fond FÚ Záborku, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 104, 130–131, 140, 302.

80) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 495, kart. 207.

81) SOKA K. Hora, fond FÚ Záborku, Inventář farního kostela, fary a hřbitova 1903, inv. č. 46, kn. 42.

82) SOKA K. Hora, fond FÚ Záborku, Korespondence řazená chronologicky 1889–1913, inv. č. 70, kart. 3; Účetní kniha farního a filiálního kostela 1890–1912, inv. č. 50, kn. 46.

83) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 493, kart. 206.

84) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 494, kart. 206.

85) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 498, kart. 207.

86) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní účty, Záborku – hlavní kniha kostelních účtů 1895–1916, inv. č. 2293; Patronátní agenda, inv. č. 499, kart. 207.

87) SOKA K. Hora, fond FÚ Záborku, Pamětní kniha 1858–1912, inv. č. 6, kn. 2, pag. 325.

severní straně kostela, dole má jednokřídlové dveře se zástrčí. Schodiště ve zdivu dřevěné o 26 stupních s 2 odpočívadly, 3 stupně jsou cihlové. Dlažba klenby presbytáře ve věži z cihelných dlaždic. Další schody prkenné mají po 14 a 19 stupních s postranním laťovým zábradlím, vedou k prkenným podlahám, z hoření podlahy, lištami ztužené, možno 2 přistavěnými žebříky do věžní lucerny se dostat. Románská 4 věžní okna jsou každé 2 štíhlými sloupci ve 3 pole rozděleny, zvnitřku pak trojdílnými žaluziovými okenicemi opatřeny. Střecha věže jest šindelem krytá, lucerna věžní pak plechem i nahoře u makovice upevněn hromosvod [připsáno: r. 1882] a kříž.

Blíže kostela na starém hřbitově jest menší věž, co zvonice postavena. Na kamenné podezdívce jest trámová stolice pro zvony, prkny obedněná, střecha šindelem krytá, nahoře na věžní lucerně plechová makovice se železným křížem. Dveře vchodní prkenné, jednokřídlové se zámkem. ...

Zed' ohradní starého hřbitova kolem kostela jest kamenná, nahoře parapetně se sklonem ke kostelu cihlami v maltě na plocho podlážďená. Proti vchodu do kostela jest železná kovovaná ozdobná branka dvoukřídlová se zámkem, klikami a zástrčí, mezi 2 zděnými pilíři, na nichž sochy sv. Ludmily a sv. Václava. Před brankou široké kamenné schodiště ze 4 žulových, po stranách obloukovitě zakončených stupních. Ku zdi uvnitř přistavěna zděná otevřená kaplička omítnutá, s dlažbou cihelnou, zřepdu široký kámen pískovcový co spodek. Stříška taškami kryta. Proti této kapličce u kostela stojí dřevěný misionářský kříž.⁸⁸⁾

NOVÉ OMÍTKY A VNITŘNÍ MALBA V LETECH 1912–1914

V únoru 1912 požádal farář patronátní úřad o různé opravy, mimo jiné „bude třeba zvenku omítnouti řádně věž farního kostela a snad i ostatní celý zevnějšek. Aby se učinila přítrž vnitřnímu vlhku kostela téhož, doporučuje se vnitřní omítku otlouci, pak ovrhnouti žhavým asfaltem a na ten omítkou obyčejnou, pak ten celý vyspravený okraj dáti znova od země vymalovati – nějakým imitovaným kobercem“.

V červnu stavitel Čeněk Dajbich připravil Rozpočet na otlučení vlhké omítky a znovu omítnutí ve farním kostele: „Otloučení vlhké omítky uvnitř kostela a vyčištění spár... Asfaltování zdi... Nová hladká omítka uvnitř...“

NB. Jelikož dlažba kostela na straně západní a severní jest níže položena než niveau země a voda se střechy zachycena žlaby není, uniká vlhko dovnitř kostela a usazuje se na omítce, zejména na straně severní. Pro vysoušení uniklé vlhkosti odporučuje se zřídit ve 2 oknech při hlavním oltáři ventilace“.

V listopadu 1912 byly opravy povoleny.⁸⁹⁾ Způsob provedení patronátní úřad předem konzultoval s centrální památkovou komisí ve Vidni.⁹⁰⁾ Práce na vnitřních omítkách byly provedeny zřejmě přes zimu a v srpnu 1913 byly všechny opravy na kostele a faře kolaudovány.⁹¹⁾

Nová malba v kostele byla provedena v roce 1914. Práce byla zadána Františku Čížkovi, malíři z Týnce nad Labem,

kteří již v lednu zaslal svoji nabídku včetně dvou barevných skic. Ve stavebním povolení z 9. června se mj. uvádí: „Před malbou bude nutno opravit omítky na soklech. Provedení malby nechť se stane dle návrhu firmy F. Čížek, malíř v Týnici n/L. K tonování stěn doporučoval by se tón 5). Strop budíž co možno světlý. Na stěnách a stropu nebudíž použito žádného vzoru, vchody do presbytáře a klenba presbytáře může být vyzdobena dle II. skizzy, ovšem s ponecháním kamenných detailů architektonických v přirozené barvě materiálu. Pokud se týče očištění kamenných architektonických článků, budíž ponechána silná vrstva omítky (9–12 mm) na sloupech. Naproti tomu hlavice a patky klenebních pasů, pokud jsou jen natřeny barvou a nikoliv maltou, budíž očištěny na materiál a ponechány v jeho přirozené barvě, s níž budíž stonovány i části potažené maltou“. Malba byla kolaudována v červenci 1914.

Téhož roku byly znovu opraveny střechy, především na věži, a byla pořízena nová makovice.⁹²⁾ Krytina kostela a především šindele na věži byly průběžně opravovány i v následujících letech, podle potřeby.

OPRAVA KOSTELA A VĚŽE ROKU 1923

V červenci 1923 upozorňuje farní úřad, že jsou naléhavě třeba následující opravy: „U farního kostela je kopule věže pobitá šindelem, asi před dvěma roky vyspravená. Nemá-li v krátké době shnít, je třeba, aby byla natřena fermežovou barvou. Omítka je na mnohých místech opadaná, je ji třeba opět nahoditi a celý kostel obilít. Střechu zvonice, krytou šindelem, je třeba rovněž natřiti fermežovou barvou“.

Díky přispění pana faráře a posléze i patrona, Guida Thun-Hohensteina, z vlastních peněz byly v letech 1922 až 1923 konečně provedeny určité opravy kostela a fary. V červenci 1923 připravil architekt a stavitel Josef Kučera z Týnce nad Labem rozpočet na opravu kostela. Podle něj se měl kostel ze všech stran oškrabat, řádně očistit a vyspravit štukovou omítkou. Také na věži bylo plánováno „...oškrabání se řádným očištěním, s oškrabáním mechu hlavně na straně S. Z., s ometením hrubými košťaty, s opravením as 5 % omítek jemnou hladkou štukovou maltou, pečlivě a důkladně opravení románských hlavice ve združených oknech se řádným oškrabáním kamenných sloupků, které jsou z červeného pískovce, se řádným opacokováním řídkým vápnem a dvojnásobným obílením...“, dále oprava šindelové střechy a její nátěr červenou fermežovou barvou.

V červenci 1923 oznamuje farář, že „budoucím týdnem počínaje bude... podepsaný za dozoru konservátora st. památkového úřadu opravovati opadanou omítku na farním kostele a týž dá znova obilít a natřiti Pessiderovou bleděželenou barvou, jaká je na farní budově“.⁹³⁾

OPRAVA PORTÁLU ROKU 1927

V listopadu 1924 oznamuje farář patronátnímu úřadu, že „r. 1925 provedu za vedení st. památkového úřadu

88) SOKA K. Hora, fond FÚ Zábore, Inventář farního kostela a fary 1911, inv. č. 43, kn. 39.

89) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 500, kart. 207.

90) NA Praha, fond Památkový úřad Vídeň, Zábore n. L., kart. 103.

91) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 501, kart. 208.

92) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 502, kart. 208. SOKA K. Hora, fond FÚ Zábore, Korespondence řazená chronologicky, 1914–1940, inv. č. 70, kart. 4.

93) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 511, kart. 209. NA Praha, fond Státní památková správa (dále SPS), Zábore n. L., inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 604.

a odbor. konservátora ministerstva školství a nář. osvěty, akad. sochaře Jindř. Čapka na státní subvenci opravu portálu farního chrámu“.⁹⁴⁾ Bylo totiž zjištěno, že „stav románského portálu... je tak povážlivý, že zejména v dolních částech některé detaily jsou v hrubé formě zachovány jen slupkou nátěrů, zatímco kámen uvnitř je úplně strouchnivělý“.

V září 1925 prohlédl akademický sochař konzervátor Jindřich Čapek portál. Podle zprávy, kterou podal Státnímu památkovému úřadu, „původní zůstatky románského portálu v Záborku jsou velmi skrovné. Dnešní ozdoby portálu a jeho profilace jsou větším dílem provedeny z cementové malty jako odlitky původních ozdob a též volně nanášené. Celkový konstruktivní stav portálu jest dobrý. Konservaci vyžadují pouze zbytky původního portálu z opuky provedeného. Povrch portálu byl kdysi natřen olejovou barvou a nátěr nebyl s povrchu sejmut, nýbrž na mnoha místech zvětral a odpadl. Vlivem nátěru zavlhčovala se opuka a byla mrazem hlavně na povrchu poškozena. Zvětrání opuky pokračuje. Nebezpečně rozrušeny jsou patky sloupků, u kterých pod slupkou olejového nátěru jest kámen úplně zvětralý. ...Doplňky ozdob portálu, provedené ze štuky a cementu jsou v dobrém stavu a nepotřebují opravu. Doporučuji, aby byly s povrchu opukových zůstatků sejmuty poslední zůstatky nátěrů a očištěným a vysoušeným povrchem aby bylo do kamene vpuštěno koncentrované množství vápenného roztoku. Po úplném prosycení a vysušení kamene, aby byla provedena konzervace pomocí fluátu, zinkového aneb hořečnatého, podle výsledku předchozích zkoušek.“⁹⁵⁾

V září 1927 se konečně začalo pracovat na opravě portálu, plánované již několik let. Práci provedl Bohuslav Přeučil, akademický sochař z Prahy-Dejvic, a to podle metody a v rámci rozpočtu akademického sochaře konzervátora Jindřicha Čapka. V listopadu si Přeučil účtuje „za vyčištění a opravu románského portálu kostela, s dodáním všeho materiálu“ 4.000,- Kč. Ministerstvo školství a národní osvěty zaslalo na opravy vnějšku a portálu kostela subvenci 6.000,- Kč.⁹⁶⁾

Zprávu o konzervaci portálu provedené v září a říjnu 1927 zaslal Státnímu památkovému úřadu Dr. Wagner: „Práce byla zahájena akad. sochařem B. Přeučilem dne 12. září a postup oprav byl jednak při zahájení dne 13. září, jednak dále třikrát během práce shlednut zdejší zástupcem. Sochař Přeučil očištil nejprve povrch celého portálu od olejového nátěru, který ve zbytcích spolu s novějším nátěrem hlin-

Obr. 7: Zábork nad Labem, pohled na kostel od severovýchodu (foto J. Vepřek, před rokem 1940, SOKA Kutná Hora).

kovým (oba zelenavé) pokrýval všechny články portálové. Po očištění bylo zjištěno, jak nepatrné jsou zbytky opukového originálu. Jsou zachovány jen při okrajích ve vnitřních člancích profilových, kdežto oba články horní – krajní pás archivolt na vnějšku – a druhý od kraje – jsou novými doplňky, nad to se neshodujícími s oněmi, které jsou podle stavu z r. 1846 v nákrese při článku Vocolově v Čas. Čes. Musea. Také oba vnitřní články nad tympanonem jsou podobně doplněny, ale na podkladě zbytků. Ostatně jsou všechny středy archivolt nové – jen při okrajích na výběžcích pásků jsou originály opukové (3 zvířata a figura muže v pasu se zvířaty na levé straně). Očištění bylo provedeno dokonale a pečlivě, takže jest nyní znáti všechny doplňky i všechny části originální, nikoli na neprospěch doplňků, které jsou provedeny v cementové maltě velmi pozorně a pečlivě a přes šablonovitost ornamentálních prvků, které se na rozdíl od originálu bez obměn opakují, přece způsobem, jenž projevuje dostatečnou citlivost k originálu a k architektuře. Po očištění bylo seznáno, že portál nese dosud stopy poškození, které na něm zůstavilo odlévání r. 1897 pro chystanou výstavu architektury a inženýrství na r. 1898. V té době byl portál již doplněn, a pouze vnější z obou sloupků na pravé straně (jižní) – byl tehdy doplněn, a to, jak je viděti, z odlitku starého sloupu. ...Stav originálních částí portálu po očištění nebyl zvlášť dobrý, naopak některé povrchové části se loupaly jako slupka. Většina těchto částí byla přichycena při opravě letošní dobrým tmelem z umělého materiálu, jemnozrného, přizpůsobeného v barvě i materiálu opuce, takže tyto doplňky společně s originály napuštěné řidkou mastnou temperou se s originály úplně spojily ve hmotě i barvě. Tam, kde po vysušení opuka nejevila poruch, byla jen slabým fixačním roztokem temperovým napuštěna. Na jaře r. 1928 bude nutno stav portálu znovu přezkoušeti, k čemuž sochař Přeučil byl zavázán... Všechny event. po zimě nutné opravy provede bez další náhrady. Při kolaudaci nebylo přes podrobnou prohlídku, proklepávání a prohlížení každé čás-

94) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 512, kart. 209.

95) NA Praha, fond SPS, Zábork n. L., inv. č. 229, sign. 30 Mista, kart. 604.

96) SOKA K. Hora, fond FÚ Zábork, Hospodářská správa: opravy kostela a gotického portálu v Záborku n. L. 1924–28, inv. č. 76, kart. 8.

tečky shledáno závad. Prosycení povrchu kamene koncentrovaným váp. roztokem bylo provedeno předem v polovici měs. září ještě při teplém počasí a fixáž bude opětována na jaře po příchodu stálějšího počasí. Sloupky, podstatně doplněné s hlavicemi téměř originálními, byly opraveny stejnou metodou jako archivolta, hlavice vlevo musely být v horní partii částečně doplněny kvůli odtoku vody, která stékala dosud po ornamentu a v něm se zachycovala. Na plochách vodorovných bylo všude postaráno o náležitý odpad vody, zvláště na hranách, kde sbíhají pasové články do zdiva, byla omítka zvláště upravena. „Konzervátor ve zprávě ještě dodává, že „farář V. Šetina dal letošního roku v červnu znovu obílit kostel, vyspravit krytinu na kostele i věži a dal natřít šindelovou bání za účelem větší trvanlivosti a ochrany červenou fermezovou barvou, což není sice obvyklé, nicméně vzhledem nerušivé a pro ochranu šindelové bání, velmi exponované, vlastně výhodné“.

K stavu budovy kostela vyjadřuje se v této době zástupce památkového úřadu takto: „Oprava vnějšku byla provedena jednoduchým udržovacím způsobem r. 1923, který byl však po technické stránce velmi důkladný, takže omítky nevykazují dosud závad“.⁹⁷⁾

OPRAVA KOSTELA VČETNĚ VNITŘNÍCH ÚPRAV V LETECH 1933–1935

V roce 1933 proběhla důkladná oprava především uvnitř kostela, při které byly vyměněny dva sloupky nesoucí klenbu presbytáře.

Dne 19. 5. 1933 píše farář památkovému úřadu: „Zedník odstranil omítku na dvou sloupcích na epistolní straně. Na předním sloupu shledána však po celé délce odkrytá (asi 185 cm) puklina podélná. Také tento sloup nestojí pevně na konsolce; mezi konsolou a sloupem jest volné místo, že možno tam strčit dovnitř (asi 15 cm) nůž“.

V téže době prohlédl kostel zástupce Státního památkového úřadu. Při prohlídce určeno, „že kostel se vytónuje (vzor šedohnědé světlé barvy bude určen na místě) a 4 sloupky se podle okolností zbaví omítky a na čistý kámen očistí... Nátěr dnešní je nevhodný po stránce vzhledu tónu, při čemž je částečně sešlý a špinavý. Obnova musí být provedena s použitím barev vápenno-kaseinových, nikoli barvami křehkými... Tón je třeba zvolit světlý, na způsob barvy kamene (šedohnědý)... Úprava vnitřku je spojena s otázkou, jak definitivně upravit čtyři kamenné sloupky, které nesou 2. patro stavby... a jsou nyní opatřeny omítkou a nátěrem... zatím provedené zjištění ukazuje, že jeden ze sloupů (roh jihovýchodní) je značně do hloubky porušen“.

Koncem května zjistil památkový úřad prohlídkami vnitřku kostela (po částečném otlučení omítek) „nálezy vzácné archeologické i umělecké: Sondy objevují na jižní straně oba sloupky původní, ale silně rozrušené, se soklovým článkem cca 2 cm nad nynější dlažbu, kdežto severní 2 sloupky jsou pozdější, asi z období tzv. románské renesance z 16. století, kromě toho uprostřed dřívku obnovované. Sonda na severní zdi ukázala, že jde o klenbu souvislou se zdivem. Bohužel románské sloupky jsou tak porušené, že je největší obava z jejich úplné zkázy... Dřívky románských sloupů bude nutno vyměnit za nové, ze stejného nebo podobného tvrdého materi-

álu v tambourech podobně dimenzovaných jako při ostatních dvou sloupech. Porušené románské sloupky nutno zachovat a na bezpečném místě uložit, a to patrně i s patkami, které podle stavu, jak se dnes jeví, nebudou asi dosti únosné“.

7. června zjistil při prohlídce kostela stavitel F. Špringer z Malína, „že oba vadné sloupky ve vnitřku kostela se ze své stability uchýlily o 5 cm a jest nebezpečí jich zborcení“. Také technický referent památkového úřadu zjistil, že „jest nynější stav sloupové části románské lodi značně nebezpečný, poněvadž oba původní sloupky – z nichž byla pozdější přízdívka otlučena – vykazují takové defekty, že je bude nutno pravděpodobně nahradit novými“.

Aby se zabránilo hrozícímu zřícení kostela, byla klenba ihned podepřena. F. Špringr připravil Výpočet zatížení, které se přenáší na pilíře pod klenbou. Rovněž zakreslil plány kostela a jejich kopie v červenci obdržely farní úřad, patronátní úřad a památkový úřad.

12. srpna 1933 se sešla komise, aby na místě vyšetřila, jaké rekonstrukční práce bude třeba provést. Při následném poptávkovém řízení byly vytyčeny požadavky v souladu s protokolem komise:

„1. Dva pravé původní sloupky ve vnitřku kostela musí se vyměnit za nové, jež by obdržely příbuzné rozměry i formu k neopraveným a ponechaným dvěma sloupům v kostele na straně levé. Dřívky, vzhledem k materiálu, který jest méně únosný, resp. tlaky většími se štípe, bude třeba provést z jednotlivých tamburů. Kromě toho musí se vyšetřit základové poměry v místech obou těchto podpor a event. tyto sesílit tak, aby mohly přenášeti vypočtené zatížení. Kámen na tyto sloupky, které nesou klenbu chrámovou a celou konstrukci věže, musí být použit červený pískovec „červenoučický“ a přizpůsoben původním dvěma sloupům.“

2. Dále jest též nutné odlehčení věže, resp. i ztazení střední partie stavby pomocí dostatečně silných travrs položených v místech násypu nad klenbami ochozu těsně pod cihelnou dlažbou.

Dále jest potřebí zrevidovati konstrukci barokní helmice, která vykazuje při pohledech zdola určité defekty a doporučuje se provést ztužení krovu a obnoviti kryt náležitě impregnovaný.

Porušená omítka vnitřku touto opravou musí být dána do náležitého pořádku, aby vnitřek kostela se mohl vymalovati.“

Po vyhodnocení poptávkového řízení bylo rozhodnuto zadat práce na opravě kostela opět firmě F. Špringera. Ten hned v srpnu připravil plán na Obmyšlené odlehčení věže a Rozpočet výloh na odlehčení věže a výměnu pilířů pod klenbou kostela. V rozpočtu Špringer upozorňuje, že do datečně zjistil, že „zeď věžní nad pilíři, které se drtí a jsou určeny pro výměnu, jest odtržena s trhlínami až 30 mm širokými, které se jeví až pod střechou; zeď tato jest silně vykloněna nad oblouky nesoucími věžní zdivo. V těchto místech, t. j. nad hlavicemi pilířů musí se věž stáhnouti železným pasem 10/70 mm kolem věže a křížem kleštěmi ze železa 35 mm Ø...“.

Během podzimu byly provedeny všechny stavební úpravy. 22. září píše farář památkovému úřadu, že „na opravě chrámu Páně se pracuje. Jest spravena střecha na věži, pokrývači nyní opracují střechu kostela. Zednická práce pokročila tak daleko, že pilíře v prvním poschodí jsou spjatý a tíže věže jest čtyřmi 11 q traversami přenesena na zdivo chrámové“.

97) NA Praha, fond SPS, Záboří n. L., inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 604.

Dne 18. října 1933 píše památkový úřad patronátnímu úřadu: „bude nutno postarati se o řádné očistění křížových kleneb od přeštukování a váp. nátěrů, takže se ponechá (uprostřed) renesanční hladká omítka, jež se odborně doplní po způsobu, jímž jest provedena a tyto správký se stonují do pův. štukového tonu (bělavého). Podobně se upraví omítky na postranních kříž. klenbách románských. Čelné pasy z pískovcových kvádrů, pokud jsou dobře uchované, se očistí (t. j. pouze omyjí – tedy ne kamenickým způsobem) a kde třeba váp. maltou do líce vyspárují. Porušené hlavice sloupů (vyměněných) se doplní v pův. formách umělým pískovcem tak, aby správký tyto nerušily. Stěny (i špalety okenní) se vytonují šedohnědavým tonem barvy vápeno-kaseinové, a to „tupováním“, ježto jednoduchý ton by se dobře nevyjímal.“

Dne 26. 10. píše patronátní úřad památkovému úřadu, že „zadané opravy staviteli Fr. Špringrovi jsou již hotovy... sloupy v kostele činí dost špatný dojem, neb nové dva sloupy jsou barvy šedě-červené a dva staré sloupy jsou barvy bílé (světlé). Dle Vašich disposic byly řádně očistěny křížové klenby... ponechána (uprostřed) renesanční, hladká omítka. Ale zase to dosti ruší, neb na klenbě jsou velké skvrny a ton klenby je špinavý, kdežto postranní klenby jsou pěkně bílé, nebo jsou omalovány. Malíř již v kostele pracuje a nejstarší část kostela jest již hotová v tonu, jak jste určili; totiž jest přizpůsobena sloupům v barvě šedě-fialové. Nyní malují druhé, novější části kostela“.

Dne 27. 10. 1933 vystavil František Špringer následující účet za provedené práce (v hranatých závorkách doplnění podle textu rozpočtu z 18. 8. 1933):

„A. Odlehčení věže:

1. Dodání... nosičů čp 40 v délce 4 × 10,20 m...
2. Vytažení nosičů a osazení pod věžní pilíře... [Vytažení nosičů do podkroví... vybourání děr a obezdění se železnými podkladovými deskami, s osazením nosičů, prosekání děr, dodání a osazení 8 kusů 50 mm, po 30 cm dl., 24 želez 40 mm a 25 cm dl. do kamen. pilířů věžních, jako třmínky...]
3. Dodání a osazení dub. sloupů pro zachycení rozestupujících se věže... [Dodání a osazení 8 dub. a 2,80 m dl. sloupů 18/21 cm, tvořících vzpěry pro odlehčení věže od hlavic věžních pilířů na nosiče... s příslušnými vrchními i spodními prahy u hlavic pilířů zakotvených pod římsu, se železnými třmínky zapuštěnými do kvádrů a dole osazených do želez. úhelníků 10/100/100 mm...]
4. Stažení nosičů šrouby...
- B. Výměna pilířů [pod klenbou kostelní]:
6. Dodání a osazení pilířů z červeného nučického pískovce [Dodání a osazení dřívků pilířů zhotovených ze 6ti tamburů, osazených jednotlivě na olovené destičky, se řádným vytmelením spar hydraulickým vápnem a cement. maltou, se zhotovením patek pilířů z červeného pískovce nučického] – 2 ks...
7. Odstranění a odvoz podpěr...
8. Omítnutí pasů a oprava omítek: ...vyúčtován v režii. Z nařízení zástupců památk. úřadu byly kamen. kvádry oblouků od omítek očistěny a střední klenba oškrabána a znovu štukovou maltou ohlazená...
- C. Oprava šindelové krytiny [věže]: [s použitím nového i starého šindele a karbolínu]
- [10. Dodání cca 20 m² prken – 26 mm na výměnu shnilého šalování věže...
11. Dodání a přibití 8mi skob na stažení spuchřelých konců pozednic ve věnci věže...]

Přeložení a úprava schodů ve věži přes nosiče...

D. Oprava taškové krytiny:...

Oprava úžlabí klempířem...

2 skleněné tabule 30/61 cm do střechy...

E. Vyzkoušení hromosvodu...

F. Stažení věže:

Dodání a osazení želez. kleští pro stažení rozestupujících se pilířů věžních...

III. Práce režijní:

tj. očistění kvádrů kamen. oblouků (pasů), oškrabání střední klenby a znovu vyhlazení štukovou maltou, očistění kamen. částí, oprava otlučených omítek při sondování..., úprava hlavic pilířů umělým kamenem, stažení těchž železnými pásy apod.“

Aby mohla být co nejdříve vyplacena povolená státní subvence, sestavil Státní památkový úřad na základě místního šetření 20. 10. a 7. 11. zatímní zprávu o převzetí oprav vykonaných v roce 1933. Uvádí se v ní: „Farní kostel v Záboří n. L. jest románskou stavbou ze XII. stol. na způsob dvoupatrových románských kaplí hradních, která... byla ohrožena tím, že oba původní sloupy z červeného nučického pískovce, nesoucí spolu se dvěma již v renesanční době vyměněnými silnějšími sloupy druhé patro stavby, byly seslabeny různými poruchami, jako odštípáním a roztržením dřívků a excentricky působícími tlaky. Bylo třeba dva původní sloupy vyměnit za nové, a to nikoliv monolitické, nýbrž z jednotlivých tamburů vzhledem k materiálu a předpokládaným větším tlakům, tak aby mohly přenášeti vypočtené zatížení. Kromě toho byla stavba nad prvním patrem odlehčena pomocí dostatečně silných travers, které byly podvlečeny pod obvodové zdivo, v renesanční době částečně přezděné, a to nikoliv v místech násypu nad klenbami, jak bylo původně zamýšleno z důvodu ochrany památek, nýbrž ve větší výši, přibližně ve výši vrcholu renesanční klenby středního pole, původně otevřeného do prostoru přízemního. Kromě toho byla revidována a částečně zajištěna konstrukce barokní bane věžní, která vykazovala určité defekty. Veškerá práce spojená s výměnou sloupů pod klenbou prvního patra kostelního s odlehčením zdiva téhož patra a zajištěním zdiva patra druhého, s opravou hlavic románských, které zůstaly původní, s očistěním omítek středního pole a kamenných oblouků románských oddělujících střední pole od románských kleneb partie ochozové, s veškerými příslušnými pracemi a zvláště s provedením náležitého podchyzení a podpěrami kleneb během práce při osazování pilířů i s opravami kamene a průzkumem celé románské stavby po stránce archeologické byla provedena způsobem uspokojivým. Pouze konečné vymalování dolního kostelního vnitřku nebylo při komisi dne 7. listopadu shledáno správným a musí býti... nahrazeno tónem lépe vyhovujícím“.

Úřední kolaudace se konala až 18. ledna 1934. V protokolu se uvádí: „Provedeno odlehčení věže... pomocí 4 železných nosičů I č. 40 a zdivo věže na půdě staženo železnými pásy a kleští. Dva vadné dřívky sloupů byly vyměněny dle rozpočtů. Opravena šindelová krytina věže a tašková krytina kostela. Opraven též a přezkoušen hromosvod. Kromě těchto prací v nabídce předpokládaných provedeny různé drobné práce, jako očistění kvádrů kamenných pasů, omítnutí střední klenby, opraveny hlavice sloupů v dohodě se SPÚ. ...Žádá se toliko, aby vyměněné dřívky obou sloupů z nučického pískovce byly dodatečně upraveny tak, aby odpovídá-

ly – pokud jde o dělení spar – oběma druhým sloupům, což lze docílit úpravou vložených spár cca 2 cm širokých, vyplněných jemnou maltou světlého tonu. Dále bude třeba části hlavic umělým kamenem kamenicky opracovati do přesných tvarů a profily patek v rozměrech upravit tak, aby odpovídaly přesně profilaci původní. Stažení železnými pásy při všech sloupových hlavicích bude třeba opatřit konservovacím nátěrem (subox). Podobně natře se železná konstrukce odlehčující kamenné pilíře věže na půdě chránícím nátěrem. ... V zájmu lepšího vzhledu doporučuje zástupce SPÚ hořejší části věžové nad klenbou na půdě, která defakto jest součástí původního chrámového prostoru, by bylo nahradití křížové stažení pilířů pásovým stažením obvodním nad hlavicemi pilířů.“ Zároveň bylo zkolaudováno nové vymalování kostela, které bylo 10. 5. 1933 povoleno podle rozpočtu Františka Žaloudka, malíře z Nových Dvůrů.⁹⁸⁾

V roce 1934 se připravovalo pokračování rekonstrukce kostela, především opravy vnějšku. V lednu informuje Státní památkový úřad patronátní úřad o tom, které práce jsou žádoucí z hlediska památkového: „Špatné omítky, zejm. na pozdějších přístavcích, nahradí se novými (z říč. písku a vápna pražského) s horní štuk. vrstvou hlazenou, bez barevných nátěrů a s přes. dodržením pův. profilace. Doplní se hlav. římsa pod štítem západním. Původní (románské) části kamenné (zejména sloupky a sedla okének ve věži, risalit schodišťový na str. východní, ostění hlav. dveří, sokl portálu a p.) se očistí od malty a jen vyspárují nastav. maltou. Cement. sokl se odstraní a zřídí se měděné žlaby. Plech. část věže natře se 2x fermež. barvou tonu mědě. šindel. část s řádně upravenou dřev. římsou se napustí karbolínem. Zřídí se nová okna s dub. rámy uvnitř špalet osazenými se zasklením (katedrálním) v šestihrankách do olova. Dveře na kruchtě se nahradí dubovými do kamenného ostění, s ev. stříškou z impreg. šindele. Bankály oken zvenčí opatří se dlažbou z přepálených cihel (na plocho), uvnitř pak měd. žlábků na vodu. Strop předsíně chrámové měl by se upravit jako trámový s dřev. záklopem a s ev. malovanou výzdobou (temperou).“

Rozpočet na další opravy kostela připravil opět František Špringer z Malína. V říjnu 1934 byly úpravy povoleny, pokud se vyhoví podmínkám památkového úřadu, aby „veškerá okna v lodi kostela byla zasklena do olova ze skla katedrálního (bezbarvého).“

Stavitel Špringer začal ihned s pracemi. V polovině října již „odkryta jest strana severní (za hlavním oltářem) a západní (naproti faře). Zdi jsou z pískovcových kvádrů – strana k faře úplně zachovalá. Zdivo za hl. oltářem místy poškozené a má menší trhlinu.“

V listopadu byla všechna stará fasádní omítka kostela otlučena. Bylo zjištěno, že kámen je velmi přepálen ohněm a věžní zdivo je tak porušené, že bude nutná jeho oprava. Také sloupky v oknech věže bude třeba obnovit. „Dále v zadní partii kostela, která se nově neomítá, nýbrž pouze spáruje, jelikož zdivo jest z pískovcových kvádrů, jest nutno ve výměře cirka 6 m² zdivo kvádry doplnit.“

98) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 522, kart. 210. Korespondence patronátního úřadu s památkovým úřadem v letech 1933–1934 i některé účty apod. jsou dochovány též v NA Praha, fond SPS, Záborský n. L., inv. č. 229, sign. 30 Mista, kart. 604. Podle kostelních účtů se za vymalování kostela platilo Fr. Kalouskovi z N. Dvůrů – SOKA K. Hora, fond FÚ Záborský, Účetní kniha farního a filiálního kostela 1913–1950, inv. č. 51, kn. 47.

V prosinci vrací Státní památkový úřad F. Špringrovi nákres portálového soklu, s jehož úpravou souhlasí, a píše: „Sokl opěráku bude vyrovnán do výše vedlejších ústupků portálových. Schody předložené bude třeba řádně upravit, t. j. podezdít a doplnit špatné či nedostačující části novým příbuzným materiálem (tvrdým pískovcem), vše kamenicky opracované a nastav. maltou spárované. Sokl (po odstranění cement. vrstvy) se ve zdivu očistí a opatří dobrou škrabnou omítkou z praž. vápna a hrubšího říčního písku (s malou přísadou cementu), na způsob umělého pískovce (slepence). Ostění hlav. vchodu se očistí a příp. uměl. kamenem doplní. Věž se omítne, kromě román. architektury združ. oken, kde bude třeba sloupky na 3 stranách vyměnit. Pás zdiva pod hlav. římsou na přední části rovněž by se zaomítila, hladkou, dobrou omítkou. Kromě těchto prací třeba pamatovat též na dodatečnou úpravu obou nových sloupů v lodi (jih spárování a úpravu patek dle pův. profilů, i kamenicky správnou opravu hlavic – uměl. kamenem neobarveným)...“

V roce 1935 se pokračovalo v opravě. Podle zprávy z listopadu „v průčelí kostela objeveny byly při opravě uvnitř na kruchtě kol obou oken vždy po dvou románských sloupech s obloukem, jako částky do pozdější stavby použité. Objev prý byl učiněn až po kolaudaci Státním památkovým úřadem.“ V poznámce připsáno: „Objevené sloupky prý zůstaly odkryty.“

Opravy byly zkolaudovány až v prosinci 1936. Z účtu Františka Špringera za provedené práce stojí za zmínku především následující body (v hranatých závorkách doplnění podle textu rozpočtů z února 1934:

„1. Provedení nové fasádní omítky: a) strana západní – průčelí, b) strana jižní, c) strana východní spárovaná, d) strana severní – její část – ostatní spárována... – ku pol. e. + d. omítnutí a vytažení římsy nad spárováním v rozv. 65 cm, římsu nebylo možno spárovati... [Úplně otlučení veškeré venkovské omítky, očištění zdiva, vyškrabání spar, znovu omítnutí a provedení fasádní omítky maltou z říč. písku a pražského vápna, vrchem jemnou maltou hlazené, upravení všech říms a článků dle pův. stavu a slohu... (Omítka bude provedena bez soklu)...].“

5. Zhotovení římsy na risalitu schodiště na straně východní... [t. j. otočení římsy okapové na části risalitu schodišťového na straně východní s omítnutím a vytažením... s předběžným odebráním taškové krytiny a znovu upravení]

10. Očištění a oprava sokle portálu...

12. Vytržení star. oken a znovuosazení nových, půlkruhových...

14. Oprava star. oken (ostatní okna jsou nová) – 4 ks...

Dle doplňku rozpočtu ze dne 24. 2. 1934:

1. Výměna pilířů oken věž. z nučického pískovce – 8 ks... [t. j. dodání pilířů tesaných z pískovce „nučického“ přesně dle stávajících, osazení na místě, podepření oblouků a zdiva nadokenního a vyjmutí starých pilířů se řádným podtažením nových, obezdění patek]...

4. Přizdění a vylepení kvádrů kamenného zdiva [vyštípaného] na zad. rohu kostela... [přisekání zdiva, dodání a osazení kvádrů v síle 10–20 cm na maltu cementovou, upravené ve výši vrstev kvádrů starých]

a) vyložení kvádrů star. kamenem získaným na místě...

5. Vybrání opál. zdiva při požáru věže, přizdění a vylepení vydroleného zdiva... [při otlučení spuchřelé a odpuklé omítky, vydrobilo se zdivo v místech až 20 cm do hl. Při požáru kostela rozpučely kvádry a zdivo a nyní se tyto části uvolnily

a vypadávají. Přezdívaní, přizdění a vylepení zdiva na maltu]...

Práce nepředvídané:

1. Odsekání malty a očištění hlavic, sloupků a oblouků v oknech na kruchtě z nařízení památ. úřadu: 4 sloupky s hlavicemi, 2 nadokenní oblouky...

2. Srovnání kamen. oblouku nad 1 oknem věžním na straně východní, vybočeného z líce (toto vybočení stalo se požárem a vadnými starými sloupky)...

a) oštokování nadokenních oblouků věžních oken – 4 ks...⁹⁹⁾

Důkladná rekonstrukce v letech 1933–1935 dala kostelu nynější podobu.

POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Za války poškozená okna byla opravena roku 1948.

V září 1952 zástupce památkového úřadu zjistil, že „neznámými „badateli“ byla před 2 roky na západní straně lodi provedena sonda za účelem obnažení všeobecně známého sloupu západní arkády. Zdivo bylo značně poškozeno, sonda dosud otevřena“. Otázka údržby portálu se ve spisech památkového úřadu objevuje i v následujících letech. Podle zprávy ze září 1955 „románský portál kostela je ve velmi špatném stavu a potřebuje ošetření.“¹⁰⁰⁾ Oprava portálu však začala až roku 1961.¹⁰¹⁾

Polovinou 20. století končí archivní rešerše k dějinám kostela v Zábोří nad Labem. Jak je zřejmé (a zcela běžné), rozsah pramenů ke stavebním úpravám objektu kolísá v jednotlivých obdobích. Nejpodrobněji jsou popsány úpravy v druhé polovině 19. století a v době do 2. světové války. Ovšem i ve starším období je výpovědní hodnota písemných

Obr. 8: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa, pohled od severovýchodu (foto J. Vepřek, po roce 1940, SOKA Kutná Hora).

pramenů nenahraditelná a může v mnohém doplnit a vyjasnit poznatky získané výzkumem v terénu. Teprve vzájemnou kombinací všech způsobů studia objektu lze dosáhnout co nejúplnějšího obrazu stavebního vývoje zkoumané památky.

99) SOA Praha, fond VS Nové Dvory, Patronátní agenda, inv. č. 524, kart. 210. NA Praha, fond SPS, Zábोří n. L., inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 604.

100) NA Praha, fond SPS, Zábोří n. L., inv. č. 229, sign. 30 Místa,

kart. 604.

101) Nové poznatky zjištěné při průzkumu kostela v 60. letech publikovala Anežka Merhautová-Livorová v r. 1972. Viz A. Merhautová-Livorová, 1972, o. c. v pozn. 4 a 22.

GESCHICHTE DER KIRCHE DES HL. PROKOP IN ZÁBOŘÍ AN DER ELBE IN SCHRIFTLICHEN QUELLEN

Die hl. Prokopikirche in Zábore (Zabor) a. d. Elbe (Kr. Mittelböhmen, Bez. Kuttenberg) wurde seit Mitte 19. Jh. verhältnismäßig oft Gegenstand des Forscherinteresses, es ist zu ihr eine Menge Literatur vorhanden. Die erschöpfende Archivrecherche verfasste aber erst 2004 die Autorin des vorliegenden Beitrags im Rahmen der regionalen Facharbeitsstelle des Nationalen Denkmalinstitutes für Mittelböhmen. Sie konzentrierte sich vor allem auf das Pfarramtsarchiv Zábore und auf die Patronatsschriften und Rechnungen des Großgutes Nové Dvory (Neuhof), zu dem Zábore seit Ende des 16. Jahrhundert angehört war. Zur ältesten Geschichte des Dorfes und der Kirche erfolgten Exzerptionen aus den Editionen mittelalterlicher Quellen.

Die Geschichte von Zábore vor den Hussitenkriegen ist wenig bekannt. Laut der ältesten Nachricht aus dem J. 1338 besaß das Dorf das Zisterzienserstift in Sedletz bei Kuttenberg, das es 1301 von Držislav von Kojic erworben hatte. Von den vorherigen Besitzern – den möglichen Kirchenbauherren – wird lediglich spekuliert; am öftesten wird in der jüngeren Literatur Miroslav, der Gründer des Sedletz Stiftes (1142) genannt. Die bis in das 17. Jahrhundert der Jungfrau Maria eingeweihte Kirche in Zábore wurde erstmalig 1352 erwähnt.

Während der Hussitenkriege verlor das Sedletz Stift die Herrschaft über seinen Gütern und 1437 wurde Zábore zusammen mit anderen Dörfern der Herrschaft Kolín einverleibt. Im Jahre 1593 erwarb die Dörfer Kaspar Melichar von Zierotin, der sie der Herrschaft Nové Dvory (Neuhof) angegliedert hatte. Zur Kirche wurden zu dieser Zeit keine Nachrichten ermittelt.

Während des Dreißigjährigen Kriegs war die Kirche zweifellos dem Verfall preisgegeben und soll gegen 1639 vom schwedischen Heer ausgebrannt worden sein. Die Konsolidierung der Verhältnisse hatte erst die Zeit nach 1655 beigebracht, als die Pfarre in Čirkev wiederbesetzt und die Kirche in Zábore zu diesem Pfarrsprengel angeschlossen wurde. Im J. 1658 wurde das Portale im Hauptaltar eingeweiht.

Zum J. 1677 bezieht sich die erste Beschreibung der Kirche; laut deren befand sich bereits der Nebenaltar hl. Prokopi im Bau, zur Kirche gehörte der hölzerne Glockenturm mit zwei Glocken an. Im J. 1722 wurde die „mit Brettern verschlagene“ Kapelle an der rechten Schiffseite erwähnt. Ab 1746 ist eine durchgehende Reihe Pfarrvisitationsprotokolle der Vikare erhalten – bei der hl. Prokopikirche(!) in Zábore wird wiederholt eine neue Sakristei erwähnt. Im J. 1755 wurde die Kirche als instand gesetzt beschrieben, 1756 baute man laut erhaltener Rechnungen den neuen Glockenturm.

Seit 1788 erhielten sich die Rechnungen in einer ununterbrochenen Reihe, auf deren Grunde die Übersicht der größeren sowie kleineren baulichen Eingriffe in der Kirche erreicht werden konnte. Als nennenswert erscheinen die Folgenden: 1815 Turmreparatur, 1826 neues Dach, 1835 Bau der Empore, 1850-1851 Zubau einer neuer Sakristei an Stelle der alten, 1855-1857 Ersetzen des alten Schindeldachs durchs neue Ziegeldach, 1870 Innenrenovierung nach Entwurf von Prof. Jiří Pacold, Dach- und Glockenturminstandsetzung 1872-1873, Außen- und Innen-

eingriffe 1887-1890. Wertvoll sind Berichte der die Kirche in jener Zeit beschauenden Fachleute: 1888 Arch. Ludvík Lábler und 1895 der Konservator Alois Kroutil. Bei der Gesamtrestaurierung 1892-1898 reinigte man auch das romanische Portal und 1898 beschaffte man seinen Gipsabguss, der sich im Lapidarium des Nationalmuseums in Prag befindet. Eine größere Renovierung erfolgte nochmals in Jahren 1903 bis 1905, sie betraf vor allem das Kircheninnere. In Jahren 1912-1914 wurden neue Verputzung und Anstrich im Inneren der Kirche ausgeführt (František Čížek, Maler in Elbe-Teinitz), aber schon 1923 musste der abgebröckelte Putz wieder erneuert werden. 1925 hatte die Beschau des Portals vom akademischen Bildhauer und Konservator Jindřich Čapek erfolgt, laut dessen Instruktionen es 1927 restauriert war.

Die gegenwärtige Gestalt der Kirche stammt aus der gründlichen Restaurierung in Jahren 1933-1935, wobei zwei statisch gefährdete Säulen an der rechten Presbyteriumsseite durch neue ersetzt wurden und der Bau die neue Fassade erhielt. In der Periode nach dem II. Weltkrieg beschränkten sich die Arbeiten an der Kirche eigentlich auf die Instandhaltung des Portals.

Für den Großteil der Baueingriffe nach der Mitte des 19. Jahrhunderts erhielten sich die Pläne. Zur Verfügung stehen ebenfalls die gelegentlich in der Literatur erschienenen Abbildungen der Kirche sowie ihrer Details; weitere Fotos lassen sich vereinzelt in Archiv- und Museumssammlungen finden. Das gesamte Bilder- und Plänenachweis befindet sich im erwähnten Bericht der Autorin zur Schriftquellenforschung zur Geschichte der Kirche in Zábore.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Indikationsskizze 1839 – Ausschnitt (NA [Nationalarchiv] Prag).

Abb. 2: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Grundriss, Schnitt, Details und Portal der Kirche, 1846 (Repro aus: J. E. Wocel, s. Anm. 1).

Abb. 3: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Lageplan der Kirche mit dem Friedhof und dem Pfarrgebäude (E. Haller, etwa 1852, SOA [Staatliches Regionalarchiv] Prag).

Abb. 4: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Plan zur Errichtung der neuen Sakristei (E. Haller, 1850, SOA Prag).

Abb. 5: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Plan zur Errichtung des Ziegeldachs der Kirche, Schnitt, Grundriss (E. Haller, etwa 1852, SOA Prag).

Abb. 6: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Zeichnung von A. Levý (A. Levý, V kostele Záborském [In der Kirche von Zábore], in Čechy IV, Polabí, Prag ohne Jahr – wohl 1880-er Jahre).

Abb. 7: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Ansicht von Nordosten (Foto J. Vepřek, vor 1940, SOkA Kutná Hora [Staatliches Bezirksarchiv Kuttenberg]).

Abb. 8: Zábore a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Ansicht von Nordosten (Foto J. Vepřek, nach 1940, SOkA Kutná Hora).

(Übersetzung J. Noll)